☞ જો તમને પસંદ પડે તો તમારેજ માટે—

પ્રમાણિક.

પ્રસિદ્ધકાર

પુરૂષોત્તમ કાહાનજી ગાંધી.

લીંબડી અથવા જુનાગઢ.

Ahmedabad Aryodaya P. Press.

સમ્વત ૧૯૪૭. ઈ. સ. ૧૮૯૧.

☞ મૂલ્ય—માત્ર એક આનો.

વાંચવા લાયક વાતો.

પ્રથમ ભાગ.

" In the world's broad field of battle,
In the bivouac of life,
Be not like dumb, driven cattle!
Be a hero in the strife!"

Henry Wordsworth Longfellow.

" દુનિઆરૂપી વિશાળ રણક્ષેત્રમાં, જીંદગીરૂપી ઉઘાડી છાવણીમાં મુંગા હાંકી મુકેલા પ્રાણી જેવો રહેતો નહીં, પણ સંગ્રામમાં પેહેલવાન નીવડજે.

હેનરી વર્ડ્સવર્થ લૉંગફેલો.

પ્રમાણિક.

એરીસ્ટાઇડીસ.

" Honesty is the Best policy." *Byron.*

" પ્રમાણિકપણું એ ઉત્તમ નીતિ છે. " બાયરન.

એ નામિચો ને નૌતમ યુનાની અધિકારી હતો. એના પ્રમાણિકપણાનો પ્રસિદ્ધ પુરાવો મેરેથાનની પ્રખ્યાત લડાઈમાં મળ્યો હતો. એ યુદ્ધમાં ઇરાનીઓ યુનાન દેશપર ચડી આવ્યા, પણ તેમાં તેઓનો પૂરેપૂરો પરાજય થયો, અને તેઓની તમામ માલમતા યુનાનીઓને હાથ ગઈ. એ વખતે યુનાની રાજ્યમાં સર્વથી અધિક વિશ્વાસુ અમલદાર એરીસ્ટાઇડીસ હતો. શત્રુઓ પાસેથી મળી આવેલી સંપત્તિ તેમજ લડાઇમાં પકડાએલા કેદીઓને સંભાળી રાખવાનું કામ તેને સોંપવામાં આવ્યું. દુશ્મનો પાસેથી પકડી લીધેલું સોનું, રૂપું અને ઝવેરાત પુષ્કળ હતું. તેની કોઇએ ગણતરી કરી નહોતી. એરીસ્ટાઇડીસ જો પોતાનું પ્રમાણિકપણું મુકી ચુકે

તો એ અવસરે તે એકદમ ધનાઢ્ય થઇ પડે તેમ હતું. તેના સ્વાધીનમાં આપેલી માલમિલ્કત તેને કોઈએ ગણી સોંપી પણ નહોતી. જર ઝવેરાત તેની પાસે છૂટું પડયું હતું. કહેવત છે કે "**જર દેખીને મુનીવર ચળે,**" પણ એરીસ્ટાઇડીસ તેથી બિલકુલ ચળ્યો નહીં. હરામની મુંજી પામવાની તેણે હોંસ કીધો નહીં. જર ઝવેરાતમાંથી એણે રતિપૂર પણ રાખ્યું નહીં તેમજ બીજા કોઇને પણ તે લેવા દીધું નહીં. એનો પિત્રાઇ ભાઇ કેલી-આસ જે એક ભૂપતિ કરતાં પણ ભારે ભભકો રાખીને ફરતો હતો એને એક ઇરાની કેદીએ પોતાના રાજ્યનો ગુપ્ત રાખેલો ખજાનો બતાવી દીધો. એ કેદી તેને રાજા સમજ્યો હતો. તેને આશા હતી કે આ ખજાનો બતાવ્યાથી તે મારાપર મહા પ્રસન્ન થઈને કેદખાનામાંથી મને મુક્ત કરશે; પણ અફસોસ કે તેની એ આશા અફળ ગઇ; કારાગ્રહમાંથી મુક્ત કરવાને બદલે તો કેલીઆસે તે બિચારાને મારી નંખાવ્યો. કેમકે તેને ઘણીજ ધાસ્તી હતી કે એ કેદીને જો હું હયાત રાખીશ તો મને મળેલા આ ગુપ્ત ખજાનાની એરીસ્ટાઇડીસને ખબર પડશે, અને જો એમ થશે તો એ કદી પણ મને પચવા દેશે નહીં.

મહા જ્ઞાની અને અદલ અધિકારી મિ૦ એરીસ્ટાઇડીસની પ્રામાન-દારીની સર્વોત્તમ સાબિતી એ છે કે તે મૃત્યુ પામ્યો ત્યારે તેની પાસેથી કશું ધન નીકળ્યું નહીં. એ કાળે તે એટલો તો કંગાળ માલમ પડયો કે તેની મરણક્રિયાને માટે પણ તેના ઘરમાંથી કાંઇ નાણું મળી આવ્યું નહીં, તેથી તેના મોતની ક્રિયાનો ખર્ચ રાજાના ખજાનામાંથી કરવામાં આવ્યો, તેમજ તેના કુટુંબના પોષણ સારૂ સરકાર તર્ફથી એક સારી રકમનું સાલીઆણું બાંધી આપ્યું. એના કટ્ટામાં કટ્ટા શત્રુઓ પણ એના પ્રમાણિક-પણાની પૂર્ણ પ્રશંસા કરતા અને તેને માટે અપૂર્વ માન બતાવતા. એરીસ્ટાઇડીસ પૈસે કંગાળ હતો, પણ મનથી માતબર હતો, તે આબરૂદાર હતો, અદલાઇમાં એકકો હતો, પ્રમાણિકપણામાં પૂરો હતો, અને રાજ્યભક્તિમાં નિપુણ હતો. વગર નાણે તે નામદાર થઈ ગયોછે તે કશાથી નહીં, પણ માત્ર તેના અખંડ પ્રમાણિકપણાથી. નાણું એ '**કૂતરાની ચાટ**' સમાન કહે-

બાયછે-તે આજે છે અને કાલે નથી. નાણાંની લાલસામાં લપટાઇને પ્રમાણિકપણાનો ભોગ આપવો એ કામ લાયક મનુષ્યનું નથી. અશાશ્વત સુખોપભોગને સારૂ અનંત કાળનું બગાડવું એ વાજબી નથી. અપ્રમાણિકપણે પૈસો પ્રાપ્ત કર્યો હોય તે દીર્ઘ કાળ પર્યંત ટકતો નથી. "આખર ધૂળની ધૂળ." પૈસા ભોગવનારા ભોગવેછે અને અપ્રમાણિકપણું કરનારને મહા પાતકમાં પડવું પડેછે. અપ્રમાણિકપણું આચરીને ઉભી કરેલી હવેલી કરતાં, પ્રમાણિકપણાથી પ્રાપ્ત કરેલી ઝુંપડી હજાર દરજ્જે ભલી સમજવી. પ્રમાણિકપણે ચાલો; કદાપિ આ લોકમાં નહીં, તો પરલોકમાં પણ તેનો યોગ્ય બદલો મળ્યા વગર રહેશે નહીં. પ્રમાણિકપણે ચાલો, તો તમારૂં અંતઃકરણ આનંદિત રહેશે. પ્રમાણિકપણે ચાલો તો લોકો તમને ચાહશે અને ધન્યવાદ આપશે. પ્રમાણિકપણું પરમેશ્વરને પરમ પ્રિય છે. પ્રમાણિકપણાની પદવી સર્વોપરી છે.

સર વૉલ્ટર સ્કૉટ.

"Better to die ten thousand thousand deaths, than wound my honour." *Addison.*

"મારા પ્રમાણિકપણાને ધોકો પહોંચે તેના કરતાં મરી જવું એ હજારો વખત પસંદ કરવા લાયક છે." ઍડિસન.

એ વિદ્વજ્જનના નામથી થોડાજ વાંચનાર અજાણ્યા હશે. એ પુરૂષ જેટલો પોતાની વિદ્વત્તાથી તેટલોજ પોતાના પ્રમાણિકપણાથી પ્રસિદ્ધ છે. તેણે પોતાના લ્હેણદારોનું ઋણ પતાવવાને ઘણોજ પ્રયત્ન કીધો હતો. જે પુસ્તકો પ્રકટ કરનારની સાથે તેને સંબંધ હતો તેણે દેવાળું કાઢયું, તેના છાંટા સર વૉલ્ટર સ્કૉટને પણ ઉડયા વિના રહ્યા નહીં. તે કરજદાર થઇ ગયો, ત્યારે તેના ઘણા માયાળુ મિત્રોએ માગણી કરી કે અમારી પાસેથી થોડુંઘણું નાણું લેઇને તારૂં ઋણ પતાવી દે; પણ સર વૉલ્ટર સ્કૉટે એ માગણી સ્વીકારી નહીં. તેણે કહ્યું કે-"તમારી કૃપાને માટે હું ખરા અંતઃકરણથી તમારો આભાર માનુંછું, પણ તમારી માગણી માન્ય રાખવાનું મારાથી બનશે નહીં. મારા લ્હેણદારોની પાઇએ પાઇ આપવાની મારી

અંતઃકરણથી ઇચ્છા છે, તેથી ઇશ્વરકૃપાથી મારો આ જમણો હાથ મને એ ઋણથી મુક્ત કરશે. મારા ઉદાર મિત્રો, તમે મારે માટે આટલી બધી કાળજી રાખોછો એ કૃપા હું જેવી તેવી માનતો નથી. તમારી મદદ મેળવવા કરતાં મારા હાથની મદદ મેળવવી એ હું વધારે પસંદ કરૂંછું. આત્મબળ ઉપર આધાર રાખવો એ ડહાપણ છે. મારૂં હૃદય જો નિષ્પાપ હશે તો મારા હાથ મને બેશક સહાયભૂત થયા વગર રહેશે નહીં જ."

એક વેળા તેણે પોતાના એક પ્રિય મિત્રપર પત્ર લખ્યો તેમાં તેણે પ્રદર્શિત કર્યું હતું કે—"**જો આપણે આ સૃષ્ટિમાં સઘળું ખોઇ બેશીએ તો તેની કશી ફિકર નહીં, પણ આપણે ખુબ સંભાળ રાખવી કે આપણું પ્રમાણિકપણું કદી ખોવાય નહીં.**"

જેવી એની વાણી હતી તેવીજ એની કરણી હતી. પોતાનું કરજ ભરવાને તેણે ભારે ને સતત શ્રમ કર્યો. અતિ શ્રમથી તેનું શરીર લથડ્યું તોપણ તે પોતાના અખંડ ઉદ્યોગમાં પાછો હઠ્યો નહીં. "અર્થં સાધયામિ કિંવા દેહં પાતયામિ" એ કથન તેણે ઉત્તમ ગણ્યું. કોઈપણ પ્રકારે પોતાનું પ્રમાણિકપણું જળવાઇ રહે એવી એના અંતરમાં અધિક કાળજી હતી. તે વિશેષ વિપત્તિમાં હતો છતાં ઉદ્યોગમાં મંડ્યો રહ્યો. પોતાની કલમને તેણે સુસ્ત થવા દીધી નહીં. પ્રજાને પરમ ઉપયોગી થઇ પડે તેવાં પુસ્તકો એક પછી એક તે લખ્યે ગયો. પોતાનાં લખાણનું જે નાણું ઉપજતું ગયું તે તેણે પોતાના લ્હેણદારોને ભરવા માંડ્યું, અને પોતે જે બોલ્યો હતો તે સર્વાંશે સત્ય ઠરાવી આપ્યું. તેણે એક વેળા લખ્યું હતું કે—"જ્યાં સુધી હું મારૂં કરજ પતાવત નહીં, અને મારા પ્રમાણિકપણાને જાળવત નહીં, ત્યાંસુધી હું નિરાંતે નિદ્રા પણ લેત નહીં." પ્રમાણિક મનુષ્યનું પણ જાળવવા પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વર સહાય થયા વિના રહેતો નથી. ભાવના તેવી સિદ્ધિ થાયછે. પ્રમાણિક સર વૉલ્ટર સ્કૉટ કલમની અણીથી કરજમુક્ત થયો અને કીર્તિ પામ્યો. તેના પ્રમાણિકપણા અને પુરૂષાર્થના આપણે પરમ ગુણાનુવાદ ગાઇશું.

મિસીસ થૉમ્સન.

" જે મનુષ્ય પ્રમાણિક નથી, તે ડાહ્યું અને સહિસલામત નથી; એ મહાન્ સત્યની વાત જો માણસો વિચારે, તો સર્વ લોકને ખાનગી અને જાહેર રીતે કહે પાર ન આવે એટલો બધો લાભ પ્રાપ્ત થાય." **સર વૉલ્ટર રૈલે.**

ઇ. સ. ૧૭૭૬ માં લિસ્બન શેહેરમાં એ દરિદ્રી ડોશી ત્યાંના મહારાજાને મળવા માટે તેના દરબારમાં ઘણા દહાડા સુધી આવજા કરતી હતી, પણ ત્યાં એ પ્રમાણિક બાઈનો કશો પત્તો લાગતો નહીં. મદમાં મસ્ત બનેલા સિપાઈઓ તેને ત્યાંથી ધિક્કારી કાઢતા હતા, તથાપિ તે ડોશીએ નિરાશ થઇને પોતાનો વિચાર પડતો મૂકયો નહીં. પછી એક વેળા મહારાજા બહાર ફરવા નીકળ્યા હતા, એ તકનો લાભ લેઈને તે બાઇ તેને માર્ગમાં મળી, અને તેની પાસે કરગરવા લાગી કે—"મહારાજ, મુજ ગરીબ માણસપર મેહેર કરીને મારી વિનંતિ સાંભળો. આપ સાહેબને ખબર હોવી જોઈએ કે સને ૧૬૭૫ માં આ સ્થળે ધરતીકંપ થયો હતો. એ વખતે નાની મોટી અનેક ઇમારતો પડી ગઇ હતી. તે માંહેલી એક હવેલીમાંથી ધનનો એક ચરૂ મને હમણાં હાથ લાગ્યોછે. પૈસેટકે હું કંગાળ છું, વળી મારે ચાર છોકરાં છે, તેથી ગુજરાન ચલાવવામાં મને મહામહા મુશીબત વેઠવી પડેછે. અનાયાસે મને મળી આવેલી મિલ્કત જો હું મારા ઉપયોગમાં લઉં તો એ વિષે ઇશ્વર સિવાય બીજો કોઇ જાણતા નથી; પણ પારકો પૈસો પોતાનો ગણી વાપરવો એ કામ મને પસંદ નથી. પારકું ધન પથ્થર પ્રમાણે ગણી તેથી દૂર રહેવું એ નીતિશાસ્ત્રનો નિયમ છે. પારકું દ્રવ્ય અનીતિથી વાપરવું તેના કરતાં ભીખ માગીને પણ પોતાનું પેટ ભરવું એ હું વધારે સારૂં માનુંછું, અને સુકૃત્ય એજ સંપત્તિ એમ હું સમજુંછું, તેથી આપ મહારાજા સાહેબ પાસે હું માગણી કરૂંછું કે આ દ્રવ્યના ખરા માલિકની ખોળ કરાવીને તે તેને સોંપવું. તેનું ખોવાએલું ધન તેને જ્યારે પાછું પ્રાપ્ત થશે ત્યારે તેને કેવો પરમાનંદ થશે? હું અંતઃકરણથી ઈચ્છુંછું કે તેનો માલિક જલદી મળી આવે." તે ડોશીનાં

આવાં પ્રિયકર વચન સાંભળીને રાજા સાનંદાશ્ચર્ય પામ્યો. પછી તેણે તેણીની સાથે જઇને એ ચરૂ પોતાની નજરે નિહાળ્યો. રંક માણસમાં પ્રમાણિકપણું હોતું નથી એમ કહેવું વાજબી નથી. સઘળા પૈસાદાર પ્રમાણિક નથી, તેમજ સઘળા ગરીબ અપ્રમાણિક નથી. આ ડોશીનાં પ્રમાણિકપણાથી મહાનંદ પામીને તે મોટા મનના મહારાજાએ તેને એક ગામ બક્ષિસ કર્યું. પછી પેલા ધનનો ધણી શોધી કાઢવા સારૂ ઢંઢેરો પીટાવ્યો, પણ તેનો કોઇ ખરો માલિક મળી આવ્યો નહીં; તેથી રાજાએ તે ધનનો ચરૂ પણ તે પ્રમાણિક ડોશીને આપી દીધો ! પોતાના પ્રમાણિકપણાથી એ ડોશીને એવડો લાભ મળ્યો; વળી તેણીનું પ્રમાણિકપણું પ્રકાશિત થયું, તેમજ તેણીનું એ ઉત્તમ કાર્ય અન્ય મનુષ્યોને અનુકરણીય થઇ પડ્યું.

ગરીબ પણ પ્રમાણિક.

"પ્રમાણિકપણામાંજ મનુષ્યનો વિજય રહેલોછે." લૉર્ડ ચેસ્ટરફીલ્ડ.

મીલાન શેહેરના એક ગરીબ માણસને એક વેળા પાંચસેં રૂપિઆ ભરેલી એક થેલી જડી. તે વખતે તેની પાસે બીજું કોઇ હાજર નહોતું. એ રૂપિઆ પોતાના ઉપયોગમાં લેવા એવો તેને વિચાર પણ આવ્યો નહીં. પછી તે થેલી જેની હોય તેને પાછી સોંપવા માટે તેણે સત્વર પોતાના ગામમાં સાદ પડાવ્યો. તે સાંભળીને એ થેલીનો માલિક તેની પાસે દોડી આવ્યો, અને તે પોતાની છે એમ તેણે તે ગરીબ માણસની ખાતરી કરી આપી, તેથી તે થેલી તેને મળી. પછી તે થેલીના માલિકે એ પ્રમાણિક માણસનો ઉપકાર માનીને તેને પચાશ રૂપિઆ ઈનામ તરીકે આપવા માંડ્યા, પણ તેણે તે લેવાની ચોખ્ખી ના પાડી. ત્યારે તે ગૃહસ્થે આગ્રહ કરીને તેને દશ રૂપિઆ આપવા માંડ્યા તે પણ તેણે કબૂલ ન રાખ્યા, અને તે બોલ્યો કે—"એમાં વળી ઇનામ શાનું જોઇએ ? મેં એ થેલી કાંઈ મારા ઘરની તો નથી આપી ? થેલી તમારી હતી અને તમને પાછી આપી તેમાં મેં જરાએ નવાઈ કીધી નથી. મેં મારો માત્ર ધર્મ બજાવ્યોછે. ઈનામ લેવાનો મને અલ્પ પણ અધિકાર નથી." તે ગૃહસ્થે પછી પાંચ રૂપિઆ

આપવા માંડયા પરંતુ તે પણ તેણે અંગીકાર ન કર્યા, તેથી તે ગૃહસ્થે કંટાળીને તે કોથળી તેની પાસે પડતી મૂકી, અને તે બોલ્યો કે જ્યારે મારી એક પણ વિનંતિ તમે માન્ય રાખવાની ના પાડોછો ત્યારે હું કહું છું કે એ કોથળીજ મારી નથી! હવે તે આખી કોથળી તમારી પાસે રાખો. મારે એનો ખપ નથી. પછી આસપાસ ઉભેલા માણસોએ તે પ્રમાણિક માણસને ઘણોજ આગ્રહ કર્યો ત્યારે તેણે આખરે સાડાબાર રૂપિઆ સ્વીકાર્યાઃ પણ પછી સઘળાની ઘણીજ અજાયબી વચ્ચે તેણે તે આખી રકમ તરતજ ગરીબ લોકોમાં વેહેંચી આપી. આ પ્રમાણિક માણસના પ્રમાણિકપણા તેમજ તેના મોટા મનનાં આપણે એકમતે વખાણ કરીશું. ઇનામ તરીકે રૂપિઆ મળતા તે ગ્રહણ કરવામાં અપ્રમાણિકપણું નહોતું; પણ તે ઉપકાર સાથે નાકબૂલ રાખવામાં તેનું ઘણુંજ મોટું મન સાબિત થયુંછે, એથકી આપણા આનંદમાં અભિવૃદ્ધિ થાયછે. ઇનામ નહીં અંગીકાર કરવામાં આપણે તેને ઠપકો આપી શકીશું નહીં, પણ ઉલટી તેની બેવડી તારીફ કરીશું. એનું કથન કોઈપણ રીતે ગેરવાજબી નહોતું. દુનિઆમાં આવા પણ પ્રમાણિક માણસો વખતોવખત દૃષ્ટિગમ્ય થાયછે. એણે પોતાના પ્રમાણિકપણા તેમજ મોટા મનથી ખચીત આપણને બેવડી ખુશી ઉપજાવીછે. ધન્ય છે એના પ્રમાણિકપણાને! બલિહારી છે એના મોટા મનને! અને સાબાશ છે એના સદ્વર્ત્તનને!

ભરવાડનો છોકરો—મહમૂદઅલી બે.

"Honesty is the strongest shield." *Aspinall.*

"પ્રમાણિકપણું એ સૌથી મજબૂત ઢાલ છે." **એસ્પીનલ્લ.**

ઇરાની બાદશાહ શાહ અબ્બાસ એક વાર શિકારે ગયો હતો, ત્યાં તે પોતાના માણસોથી છૂટો પડી ગયો. વગડામાં વાંસળી વગાડતો ભરવાડનો એક છોકરો તેને મળ્યો. તેની સાથે વાતચીત કરતાં તે ઘણો ચતુર માલમ પડયો, અને ઘેટાંની સરદારી કરતાં માણસની સરદારી સારૂ તે વધારે લાયક ઠર્યો. શાહ તેને પોતાના દરબારમાં તેડી ગયો. રા-

જકાજમાં કુશળ કરવા માટે તેને પ્રવીણ પુરૂષો પાસે રાખી શિક્ષણ અપાવ્યું. એનામાં સ્વાભાવિક શક્તિ સારી હતી, તેથી તેણે થોડા વખતમાં ઘણું જ્ઞાન મેળવ્યું. બાદશાહે તેનું '**મહમૂદઅલી બે**' નામ પાડયું, અને તેને નાજરનો હોદ્દો આપ્યો. એ કામ તેણે પ્રમાણિકપણે અને દીર્ઘદૃષ્ટિથી ચલાવ્યું, તે જોઇને શાહને બહુ સંતોષ થયો. એના વખતમાં લાંચ રૂશવતનું બહુ જોર હતું, પણ મહમૂદઅલી બેને એ વિષે અંતઃકરણથી તિરસ્કાર હતો. પૈસાને માટે એણે પોતાનું પ્રમાણિકપણું વટલાવ્યું નહીં. રાજ દરબારમાં પ્રમાણિકપણાથી જેમ કીર્તિ વધેછે, તેમ ઘણી વાર દુશ્મનો પણ વધ્યા વગર રહેતા નથી. મહમૂદઅલી બેની અદેખાઇ કરનારા શત્રુઓની પ્રતિદિન વૃદ્ધિ થતી ગઈ. રાજ્યદ્વારી પુરૂષોમાં જ્યાં અપ્રમાણિકપણાનો અમલ છૂટથી ચાલતો હોય, ત્યાં પ્રમાણિક અધિકારી આંખના કણાની પેઠે ખટકેછે. આ સાગી ધાનતના નિમકહલાલ નાજરને ખરાબ કરવામાં તેઓએ જેટલાં બની શકયાં તેટલાં કાવતરાં કર્યાં, પણ તે સર્વે ફોકટ ગયાં. નાજરપર શાહની પ્રીતિ ઘટવાને બદલે ઉલટી વધી.

પણ પછી શાહ અબાસ મરણ પામ્યો. તેની ગાદીએ શાહ શેફી બેઠો. રાજ્યદ્વારી કુભાંડનો મર્મ સમજવામાં તે કાચો હતો, અને તેને જેમ દોરીએ તેમ તે દોરાય એવો હતો. એ તકનો લાભ ખટપટીઆઓ લીધા વિના રહ્યા નહીં. "નાજર બહુજ અપ્રમાણિક છે, ખજાનામાંથી એણે ઘણો પૈસો ઉડાવ્યોછે, હિસાબ ખોટા માંડેલાછે, અને નિમકહરામીથી નાણું મેળવીને ભભકાદાર હવેલીઓ બાંધીછે," એવો તેનાપર આરોપ મૂક્યો, અને તેનું દફ્તર તપાસવા માટે શાહના કાન ભંભેર્યા. શાહને આ બધાં તહોમત સત્ય લાગ્યાં તેથી તેણે નાજરને બોલાવીને હુકમ કર્યો કે "તમારો આજસુધીનો હિસાબ તપાસવોછે, માટે એક પખવાડીઆની અંદર તમારા ચોપડા બરાબર તૈયાર રાખજો." એ સાંભળીને નાજરે તત્કાળ વિનયપૂર્વક વિનંતિ કરી કે—"અન્નદાતા, મારા ચોપડા આબચડી તપાસવા હોય તોપણ તૈયાર છે. મારો હિસાબ રોજ ને રોજ હું લખુંછું. ચડવા દેતો નથી. આપ નામદારને જ્યારે અવકાશ હોય ત્યારે

બેશક પધારશો. આપનો તાબેદાર સદા તૈયાર છે." આ સાંભળીને શાહ સત્વર તૈયાર થયો. નાજરનું દફતર જોઈ રાજકોશ તેણે તપાસ્યો એટલે તેની ખાતરી થઇ કે એમાં લેશમાત્ર પણ ભૂલ નથી. હિસાબ અને ખજાનો બરાબર છે.

શાહ પછી નાજરને ઘેર ગયો. ત્યાં તેના ઘરના તમામ ભાગ તપાસવા માંડયા. ઘર ઘણું રમણીય હતું. સાદા પણ સ્વચ્છ સરસામાનથી તે રાજમહાલય સરખું દેદીપ્યમાન લાગતું હતું, તે જોઇને શાહ બહુ હર્ષ પામ્યો. આખું મકાન બારિકીથી તપાસતાં આખરે એક ઓરડા તર્ફ શાહની નજર આકર્ષાઇ. એ ઓરડાનાં કમાડને ઉપરાઉપરી ત્રણ તાળાં અડાવ્યાં હતાં, તેથી શાહે નવાઇ પામીને પૂછ્યું કે "આ ઓરડામાં એવું તે શું ભરેલુંછે કે તેને એકને બદલે ત્રણ તાળાં વાસ્યાંછે?" ત્યારે નાજરે નમ્રતાપૂર્વક જવાબ આપ્યો કે " ગરીબપરવર, એમાંજ મારી સઘળી માલમતા ભરેલીછે. અત્યારસુધી આપ સાહેબે જે નિહાળ્યું તે બધી મિલકત નામદાર સરકારની છે, પણ આ ઓરડામાં સાચવી રાખેલુંછે તે મારૂં પોતાનું છે." શાહે તે જોવાની ઇચ્છા બતાવ્યાથી તે દ્વાર ઉઘાડવામાં આવ્યું. એ ઓરડામાં તેની ગેડી, ઝોળી, બકરાના ચામડાની મસક, વાંસળી અને ભરવાડી પોશાક ખૂબ જતનથી જાળવી રાખેલાં હતાં.

આ સઘળું જોઇને શાહ મોટા વિચારમાં પડયો, એટલે નાજરે પોતાનું વૃત્તાન્ત ટુંકામાં પણ સ્પષ્ટ સમજાય તેમ કહી બતાવ્યું. પોતાની કંગાળ સ્થિતિમાંથી શાહ અબ્બાસે તેને ઉત્તમ અધિકારપર ચડાવ્યો હતો તે માટે તેનો અતિશે ઉપકાર માન્યો; પછી તેણે શાહ શેરીને અરજ કરી કે "આપ અન્નદાતાને હવે જો મારી નોકરીની અગત્ય ન હોય તો કૃપા કરી મને રજા આપો, એટલે હું મારો અસલ ધંધો કરૂં." આ સઘળું જોઈ સાંભળીને શાહની નજરમાં તેનું પરિપૂર્ણ પ્રમાણિકપણું સાબિત થયું. તે સમયે તે નાજરપર એટલા તો ખુશી થયો કે તેણે પોતાનો પાદશાહી પોશાક ઉતારીને નાજરને બક્ષિસ કર્યો. એ વખતે એ રાજ્યમાં એવો રીવાજ હતો કે પ્રજાજનપર પાદશાહ જ્યારે ઘણોજ ખુશી થાય, ત્યારે દરબાર ભરીને

તેને પોતાનો પાદશાહી પોશાક પહેરાવે. પ્રમાણિકપણાની પૂર્ણ ફતેહ થઇ. સત્ય હતું તે આગળ તરી આવ્યું. નાજરનું નિષ્કલંકપણું નજરે પડ્યું. ખટપટીઆઓને ખાસડાં મળ્યાં. જેઓએ ખાડો ખોદ્યો હતો તેમાં તેઓ પોતે પડ્યા. નાજરની સર્વત્ર વાહવાહ થઇ. તેની જુની નોકરી કાયમ રહી, એટલુંજ નહીં પણ શાહની તેણે સર્વોત્તમ પ્રીતિ સંપાદન કરી, અને અચળ કીર્તિ મેળવી. " **સત્યમેવ જયતે.** " કવીશ્વર દલપતરામજીએ પણ કહ્યુંછે કે—

" સત્ય ન સંતાડ્યું રહે, ખરો જુઓ એ ખેલ;
આવે જેમ ઉપર તરી, જળ તળિએથી તેલ. "

લંડનનો એક વ્યાપારી—વિલિયમ મેકેન્ઝી.

"જે માણસ કહેછે કે દુનિયામાં કોઈ પ્રમાણિક નથી તે માણસને નિઃશંક લુચ્ચો સમજવો." **બીશપ બર્કલી.**

આ પુરૂષ પોતાના પ્રમાણિકપણા ને મોટા મનને માટે પોતાનું નામ અમર કરી ગયોછે. થોડાં વર્ષ ઉપર લંડનમાં એ વ્યાપારી વસતો હતો. એકવાર તેનો એક મિત્ર તેને મળવા આવ્યો. વાતમાં વાત નીકળતાં યુરોપખંડના એક દેશમાં એક Lottery લૉટરી, (સુરતી) નીકળીછે એવી તે મળવા આવનાર મિત્રે ખબર આપી, અને તેની સાથે પોતાને સારૂ એક ટિકેટ ખરીદ કરવાની તેણે ઈચ્છા બતાવી. પછી તે મિત્ર ત્યાંથી વિદાય થયા પછી તે વ્યાપારીએ એ મિત્રની ઇચ્છાનુસાર તેને માટે 'લૉટરી'ની એક ટિકેટ ખરીદી, અને તે સાથે પોતાને સારૂ પણ એક ટિકેટ તેણે લીધી. પોતાના મિત્રની અને પોતાની ટિકેટની અદલાબદલી ન થવા માટે તેણે તે મિત્રની 'ટિકેટ'પર રંગનું ટપકું મૂક્યું. પ્રસંગ મળતાં, એ મિત્ર માટે લીધેલી ટિકેટ તે તેના તર્ફ મોકલી આપવાનો હતો, પણ ઘણાં અગત્યનાં કામના દબાણથી તે વ્યાપારી ટિકેટ મોકલવાનું તદન વિસરીજ ગયો. એવી વિસારે પડેલી વાત પ્રસંગ વિના ઘણીવાર લાંબી મુદત સુધી પાછી યાદ આવતી નથી. તે વ્યાપારીએ પોતાના મિત્રને ખબર પણ નહોતી આપી કે ત-

મારે માટે મેં એક ટિકેટ ખરીદ કરીછે, તેથી તે યાદ પણ ક્યાંથી આવે? કબાટના એક ખૂણામાં ટિકેટ ટિકેટને ઠેકાણે રહી. અંતે એ લૉટરીનાં ઇનામ બહાર પડયાં. તેનાં પત્રકો પ્રજામાં છૂટથી વહેંચાવા લાગ્યાં. અનાયાસે તેમાંનું એક પત્રક તે વ્યાપારીની નજરે પડયું. તે વાંચતાં એ લૉટરીની બે ટિકેટો પોતે ખરીદ કરીછે એવી તેને સ્મૃતિ આવી. પોતાના ઘરમાં આગતેમ તપાસીને તે ટિકેટો તેણે શોધી કાઢી. તેના નંબરો ઇનામપત્રક સાથે મેળવી જોતાં તેને માલમ પડયું કે પોતાના મિત્રની ટિકેટપર ૨૦૦૦૦૦ બે લાખ રૂપિઆ આવેલાછે. એ જોઇને તે આનંદાનંદ પામ્યો, અને પોતાના પ્રાણપ્રિય મિત્રને આ શુભ સમાચાર મોકલાવવાને તે ત્વરિત તૈયાર થયો. એ વ્યાપારી જો કદાપિ લુચ્ચાઈ કરવા માગત તો તેમ ઘણીજ સંહેલાઇથી બની શકે તેમ હતું; કેમકે તેનો મિત્ર એ વિષે તદન અજાણ હતો. 'લૉટરી'ના વહીવટદારોને તેણે ટિકેટ ખરીદનારનાં નામ પણ આપ્યાં નહોતાં, તેથી ત્યાંથી પણ પોતાના મિત્રને કશો પત્તો મળે તેમ નહોતું. અંતર્યામી ઇશ્વર સિવાય બીજું કોઇ આ વાત જાણતું નહોતું, પણ પવિત્ર ધાનતના મનુષ્યને જાણવા, ન જાણવાની દરકાર નથી. તે પોતે જાણતો હોય એટલે તે પ્રમાણે આખું જગત્ જાણેછે એમ તે સમજીને વર્તેછે. પ્રમાણિક માણસો દોષિત લોભ લાલચને પોતાનાપર કદી ફાવવા દેતા નથી. એવા પાક ધાનતના—પ્રમાણિક મનુષ્યોને પરમ ધન્યવાદ ઘટેછે. પ્રમાણિકપણાનો સદ્‌ગુણ સર્વોપરી છે. એની કિંમત અમૂલ્ય છે. પ્રમાણિકપણાથી દુનિઆ ચાલેછે. પ્રમાણિકપણું એ સંસાર વ્યહવારનું જીવન છે. કહેવત છે કે **"વિશ્વાસે વહાણ ચાલેછે."** પ્રમાણિકપણાથી લાખો રૂપિઆની હુંડીઓ સામો ધણી સ્વીકારી આપેછે. પ્રમાણિકપણું નાશ પામે તો અલ્પકાળમાં આ અવનિનો પણ અંત આવે.

પેલા વ્યાપારીએ પોતાના મિત્રને તેડાવી, એ વાત વિદિત કરી તેની ટિકેટ તેને સોંપી, ત્યારે તે મિત્ર કેટલો સાનંદાશ્ચર્ય પામ્યો હશે તે અહીં કહી બતાવવાની અગત્ય નથી. તેણે પોતાના વ્યાપારી મિત્રનો અતિશ-

ય ઉપકાર માન્યો. પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા બે લાખ રૂપિઆમાંથી થોડો ભાગ તેણે તેને આગ્રહ સાથે આપવા માંડયો, પણ તે વ્યાપારીએ કહ્યું કે—એમાંથી એક પાઇ સરખી પણ લેવાનો મને હક નથી. ભાગ્યદેવી તમારાપર પ્રસન્ન થઇ અને તમને બે લાખ રૂપિઆ મળ્યા એ જાણીને મને જેટલો હર્ષ થયોછે તેનો એક દશાશ પણ તમારી બક્ષિસથી થવાનો નથી. આ વ્યાપારીનાં આપણે જેટલાં વખાણ કરીએ તેટલા ઓછાં. એણે પોતાની જીંદગી સફળ કરી. ગમે તેટલી રકમ મળવાની લાલચથી પ્રમાણિક મનુષ્યો પોતાનું પ્રમાણિકપણું વેચતા નથી એ આવા દૃષ્ટાંતથી સાબિત થાયછે. પ્રમાણિકપણાની પ્રશંસા કરવી એ સેહેલી વાત છે, પણ અનુચિત મળવાનું લાલચને પોતાની ઉપર ફાવવા નહીં દેવી એ ઘણું મુશ્કેલ છે; અને ઘણું મુશ્કેલ છે એટલા માટેજ એવા પ્રમાણિક મનુષ્યો પંકાયછે.

એક ચીનાઇ વ્યાપારી.

"પ્રમાણિકપણું એજ વ્યવહારની જીવનશકિત." **જૉન સ્ટર્લિંગ.**

પેકીનમાં વસતો હતો. તેની શાખ સારી હતી. એક વાર પરગામનો એક વ્યાપારી કે જેના પાસે બે હજાર રૂપિઆની કિંમતનું રૂપું હતું, તે એની પાસે આવ્યો. એ રૂપું કાંઈ કારણસર તેણે પેલા પેકીનના વ્યાપારીને સોંપ્યું. પછી તે પોતાના વતન ભણી વિદાય થયો. પોતાને ઘેર પહોંચ્યો કે તરતજ તેને કાંઇ ભયંકર વ્યાધિ થયો, અને તેથી થોડા દિવસમાં તેણે દેહત્યાગ કર્યો. પેકીનના વ્યાપારીએ કેટલીક મૂદત સુધી તેની રાહ જોઇ પણ તે પાછો આવ્યો નહીં, ત્યારે તેણે તેની તપાસ કરવાને પોતાના નોકરોને આસપાસના ગામમાં મોકલ્યા. એક નોકરે તેના ઘરનો પત્તો મેળવ્યો. તપાસ કરતાં માલમ પડયું કે તે વ્યાપારી મરણ પામ્યોછે, અને તેની વિધવા અને પંદર વર્ષની વયનો એક પુત્ર હયાત છે. તેથી એ પેકીનના વ્યાપારીએ પત્ર લખીને તે છોકરાને પોતાને ઘેર તેડાવ્યો, તેનો યોગ્ય સતકાર કર્યો, અને તેની પાસે પેલા રૂપાના લહા મૂક્યા! આ બનાવથી ઘણું આશ્ચર્ય પામીને તે પૂછવા જતો હતો એટલામાં પેલા વ્યાપારીએ ધ-

ટિન ખુલાસો કર્યો. પછી પેકીનના એ વ્યાપારીના પ્રમાણિકપણાની ઠામઠામ પ્રશંસા થવા લાગી. તેનું આવું સદાચરણ જોઇને તેના પુત્રો પણ સદ્‌ગુણી થયા; તેમાંથી એક જણ તો ચીનનું પ્રધાનપદ પામ્યો, અને તેણે તે કાર્યભાર પણીજ બુદ્ધિચાતુર્યથી વહી રાજા પ્રજાની પૂર્ણ પ્રીતિ સંપાદન કરી હાલમાં પણ તેના કુટુંબીઓ એ દેશમાં મોટા ઓહદા ભોગવેછે. પ્રમાણિકપણાનો બદલો એક નહીં તો બીજી રીતે મળ્યા વગર રહેતો નથી, તેમજ સદાચરણી મનુષ્યની પ્રજા પણ સદાચરણી થાયછે એ પણ આ વાત ઉપરથી સમજાયછે.

હેરીસન સ્મિથની પેઢી.

" I would rather be honest than merely be considered so."

Kennedy.

" માત્ર પ્રમાણિક ગણાવા કરતાં ખરેખર પ્રમાણિક થવું હું વધારે પસંદ કરૂંછું. " કેનેડી.

પ્રમાણિક અને આબરૂદાર વેપારીઓ કેવા હોયછે તેનું એક સુદૃષ્ટાંત સિંગાપુરથી મળ્યુંછે. ઇ. સ. ૧૮૭૨ માં દૈવયોગે ત્યાંની હેરીસન સ્મિથની પેઢી નાદાર હાલતમાં આવી પડી હતી, તેથી તેના માગનારાઓ સાથે માંડવાળ કરીને તે પેઢીના માલિકે સેંકડે ૭૭ ટકા પ્રમાણે પોતાનું કરજ ચૂકાવી આપ્યું હતું. ત્યારપછી સત્તર વર્ષે એટલે ઇ. સ. ૧૮૮૯ માં એજ પેઢીના હમણાના માલિક મિ. ડબલ્યુ બકનાન સ્મિથે બાકી રહેલા ૨૩ ટકા જેટલું કરજ, તે ઉપર દશ ટકાના વ્યાજ સાથે પોતાની પેઢીના જુના માગનારાઓને વગર માગ્યે ચૂકાવી આપ્યુંછે, એ જાણીને તેના પ્રમાણિકપણા વિષે આપણા અંતરમાં ઉંચો વિચાર ઉત્પન્ન થયા વિના રહેતો નથી. કેટલાક લુચ્ચા પેઢીવાળાઓ પોતાની પાસે પૂરતા પૈસા છતાં પોતાના માગનારાઓને રડાવેછે તેઓએ આ સાંભળીને ખચીત શરમાવું ઘટેછે. દગાખોર વેપારીઓ અનેક પ્રકારથી લોકોને છેતરેછે પણ તે પ્રકાશમાં આવ્યા પછી તેમનો કોઇ ભરોસો કરતું નથી. અપ્રમાણિકપણાથી પૈસા મેળવ્યા હોય તે " ચાર દહાડાનું ચાંદરડું."

પ્રજાની આબાદી વધવા માટે ધીરધારની બાબુજ જરૂર છે, અને ધીરધારની વૃદ્ધિ માટે પ્રમાણિકપણાના અતિશય આવશ્યકતા છે એ વાતની આપણાથી ના પાડી શકાય તેમ નથી. પ્રમાણિકપણું ન હોય તો રાજ્ય કે વ્યાપાર રોજગાર વગેરે કશું પણ ચાલી શકે નહીં. પ્રમાણિકપણું બંધ પડે તો પ્રજાની સ્થિતિ કેટલી બધી કરૂણાજનક થઈ પડે તે કલ્પી પણ શકાતું નથી.

ડેન્હામ.

"પ્રમાણિકપણું અને ઉદ્યમ એજ આબરૂનું ઉંડું મૂળ." **એજવર્થ.**

એ વેપારી અમેરિકામાં વસતો હતો. એ વેપારી થોડાં વરસ પહેલાં બ્રિસ્ટલ શેહેરમાં વેપાર કરતો હતો, પણ ત્યાં તેને ઘણું કરજ થઈ ગયું હતું. એ વખતમાં તે પોતાના લ્હેણદારોના પૂરેપૂરા પૈસા ચૂકાવી આપવાને અશક્ત હતો, તેથી થોડુંઘણું કરજ પતાવી દઇને તે તત્કાળ અમેરિકા તર્ફ ઉપડી ગયો અને ત્યાં તેણે ઉત્સાહ ને આગ્રહથી ઘણો ઉદ્યમ કર્યો. **'પ્રયત્ને પ્રભુ સહાય'** એ આપણી પ્રાચીન કેહેવત સત્ય ઠરી. ઉદ્યોગ કરે તો ઈશ્વર સહાય થયા વિના રહેતો નથી. મિ૦ ડેન્હામે અમેરિકામાં પુષ્કળ પૈસો પેદા કર્યો. પોતાની સ્થિતિ બારિક થઈ પડવાથી તે બ્રિસ્ટલ છોડી ગયો હતો, પણ તેના અંતરમાં બ્રિસ્ટલ, અને પોતાના લ્હેણદારની છાપ તાજી રહી હતી. તેના અંતઃકરણની પ્રબળ ઇચ્છા એવી હતી કે 'ક્યારે હું પૈસાદાર થાઉં, કે જેથી હું મારૂં પ્રમાણિકપણું પૂર્ણ રીતે પ્રદર્શિત કરૂં'! તેના અંતરની પ્રબળ ઇચ્છા અંતે ફલીભૂત થયા વિના રહી નહીં. પૈસાદાર થઇને તે તરત ઇંગ્લાંડ તર્ફ પાછો ફર્યો, અને બ્રિસ્ટલમાં આવીને પોતાના માગનારાઓને તેણે પોતાને ત્યાં જમવા નોતર્યા. લ્હેણદારો સમજ્યા કે એ પાંચ પૈસા કમાઇ લાવ્યો હશે તેથી આપણને ઉજાણી આપે છે; પણ એવો કોઇને તર્ક પણ નહોતો આવ્યો કે આ મિષે તે પોતાનું જુનું કરજ ભરી આપશે.

માગનારાઓ સર્વે ભેળા થયા ત્યારે તેઓની સમક્ષ મિ૦ ડેન્હામે

ભાષણ કર્યું. તેણે કહ્યું કે—"મારી નાચાર હાલતની દયા ખાઈને તમોએ તે કાળે નજીવી રકમ લેઈને મારો છુટકો કર્યો હતો, એથી હું તમારો આજે ફરીથી ઉપકાર માનવાની આજ્ઞા લઉંછું. હું તમારો ઓશિંગણ છુ. મારી કરૂણાજનક સ્થિતિમાં તમે જે કૃપાદષ્ટિ બતાવીછે તે જો હું વિસરી જાઉં તો મારા જેવો કૃતઘ્ની કોણ? તમે બતાવેલા મોટા મનનો પૂર્ણ બદલો વાળવાની તો મારામાં શક્તિ નથી, પણ અમેરિકા જવાથી મારી સ્થિતિ થોડી-ઘણી સુધરીછે એ જાણીને તમને સંતોષ થશે. હવે હું તમારી પાસેથી માગી લઉંછું કે મારા પ્રત્યેક જુના લ્હેણુદારે પોતાની પાસે પડેલી રકાબીપર ઢાંકેલો રૂમાલ ખસેડી તેમાં જે કાંઇ હોય તે કૃપા કરી કબૂલ રાખવું."

તેની માગણી પ્રમાણે રકાબીમાં જોતા પ્રત્યેક માગનારનાં બાકી રહેલાં નાણાં તેના પૂરેપૂરા વ્યાજ સાથે આપવાની એક શાહુકાર ઉપરની એકેક ચિઠ્ઠી મળી! ઉદ્યોગ કરે તો ગઇ લક્ષ્મી પાછી મળેછે. અંતઃકરણની પ્રબળ ઇચ્છા હોય તે પાર પડેછે, અને અંતરથી પ્રમાણિક હોય એવા મનુષ્યનું પ્રમાણિકપણું જાળવવા માટે પરમેશ્વર સહાય થયા વિના રહેતો નથી. એ આ વાત ઉપરથી અને સ્વાનુભવથી પણ સિદ્ધ થયુંછે.

લેનર્ડ.

"પ્રમાણિકપણે ચાલશે તે કીર્તિ ને કનક પામશે.' યુરીપીડીઝ."

આ છોકરો ૧૨ વર્ષની કાચી વયનો હતો તે વખતે એનો બાપ મરણ પામ્યો. તેની મા તેમનું ભરણપોષણ કરવાને અશક્ત હતી તેથી તેણે પોતે જાતમેહેનત કરીને પોતાનું તથા પોતાની માતાનું ગુજરાન ચલાવવાનો વિચાર કર્યો. કામધંધાની શોધ કરવા સારૂ તે પાસેના શહેરમાં ગયો, અને ત્યાં બેન્સન નામના વેપારીને મળ્યો. એ વેપારી તેના બાપનો મિત્ર હતો. લેનર્ડે તેને વિનંતિ કરી કે—"મારી સ્થિતિ પ્રતિકૂળ છે. હમણા હું નિરાધાર છું. મારો પિતા મરણ પામ્યાછે. મારી માતા કામ કરવાને અશક્ત છે. ગુજરાનનો આધાર હવે મારાપર છે. આપ મારાપર મેહેર કરો. મને આપને ત્યાં નોકરીએ રાખો. આપનું કામ હું તન દઇને કરી-

શ, અને પ્રમાણિકપણે ચાલીશ." તેની વિનંતિ ઉપરથી બેન્સને તેને પોતાને ત્યાં નોકર રાખ્યો. પછી એ છોકરે એવી તો ચાલાકી અને હોંશીયારીથી નોકરી બજાવવા કે બેન્સન તેનાપર બહુજ પ્રસન્ન થયો.

બેન્સનનું ઘર સંભાળનારી એક બૈરી હતી તે લેનર્ડથી બહુ બીવા લાગી. તે બાઇ અપ્રમાણિક હતી. લાગ મળતાં બેન્સનના ઘરમાંથી તે ચોરી કરવાને ચુકતી નહીં. તેને હવે ધાસ્તી લાગી કે મારા પાપનો પડદો લેનર્ડ ફોડશે ત્યારે મારી લાજ લૂટાશે, અને મારી સઘળી કમાણી હું ખોઇ બેસીશ. "પાપી માણસો પ્રમાણિક મનુષ્યથી ખૂબ ડરેછે" એ ખોટું નથી. પેલી બાઇએ લેનર્ડની અદેખાઈ કરવા માંડી. અસત્ય આરોપ કલ્પી કાઢીને શેઠની પાસે તે તેની નિંદા કરવા લાગી, પણ લેનર્ડ એવાં તો સદાચરણથી ચાલતો કે તેનાપર શેઠને શક આવ્યો નહીં, એમ છતાં ઘર સંભાળનારી બૈરીએ તેનો કેડો મૂક્યો નહીં. લેનર્ડને કઢાવવાને તે નાનાં પ્રકારનાં કાવતરાં કરવા લાગી, તેથી તે છોકરાના પ્રમાણિકપણાની વધારે પ્રતીતિ કરવાનો બેન્સને નિશ્ચય કર્યો.

તેણે લેનર્ડને બજારમાં કાંઇ ખરીદી કરવા મોકલ્યો અને તે માટે જોઇએ તે કરતાં તેને વધારે પૈસા આપ્યા. ખરીદી કરતાં જે પૈસા વધ્યા તે તમામ મિ૦ લેનર્ડે શેઠને પાછા સોંપ્યા ત્યારે તેને આનંદ થયો. વળી બે ચાર દિવસ ગયા એટલે બેન્સન પોતાના દીવાનખાનાના ખુણામાં એક મ્હોર મુકી મૂકીને બહાર ગયો. પેલી ઘર સાચવનારીના દેખતાં લેનર્ડને એ મ્હોર હાથ આવી, ત્યારે તે બાઇએ તેને કહ્યું કે "લાવ આપણે વ્હેંચી લઇએ, શેઠને કહેવાની કશી જરૂર નથી." લેનર્ડ બોલ્યો—એ મ્હોર કાંઇ આપણી નથી. પારકી મ્હોર લેવાનો આપણને હક નથી" એમ કહીને તરતજ તે શેઠને મ્હોર આપવા દોડયો. બેન્સને બહુ સાબાશીની સાથે એ મ્હોર તેને બક્ષિશ કરી, એટલુંજ નહીં પણ તેનાપર તે એટલો બધો પ્રસન્ન થયો કે, પોતાને પુત્ર નહોતો તેથી તેને પોતાનો વારસ ઠરાવી પોતાની સર્વ સંપત્તિ તેને સ્વાધીન કરી દીધી! પ્રમાણિકપણાની આ જેવીતેવી ફતેહ ન ગણાય. સાચી ધાનતવાળાને પ્રભુ આપી રહેછે. જેનાં જેવાં કામ તેને તેવો બદલો મળ્યા વગર રહેતો નથી. પ્રમાણિકપણે ચાલો અને તમે કંઇ પણ મેળવશો.

પ્રમાણિક પ્રમાણિકની તપાસમાં.

"પોતાના જેવા ગુણવાળાને જોઈને માણસનું મન અધિક આનંદ પામેછે."

કરસનદાસ.

કેટલાંએક વર્ષની વાત ઉપર પ્રુસેલ્સમાં એક ધનપતિ વસતો હતો. તે અપુત્ર હતો. તે મરણ પામ્યો ત્યારે માલમ પડ્યું કે પોતાની સઘળી માલ મિલકત પોતાનાં કોઈ સગાં કે મિત્રને તેણે આપવાનું લખ્યું નથી, પણ વસિયતનામું વાંચતાં જાણવામાં આવ્યું કે એક અપ્રસિદ્ધ અને ગરીબ સ્ત્રીના નામપર પોતાની સઘળી માયામુડી તે ચડાવતો ગયોછે. આ નવાઈ જેવું વસિયતનામું કરવાનું કારણ પણ નવાઈ જેવું છે. પોતાને પુત્ર નહીં હોવાથી તેણે વિચાર કર્યો કે મને જે પહેલવહેલું પ્રમાણિક માણસ મળે તેને મારી સઘળી દોલત આપી દેવી. આવા આશયથી તે તેવા માણસની શોધમાં ફરવા લાગ્યો. અનુદિન તે "ઑમનિબસ"માં મુસાફરી કરતો, અને તેનું ભાડું ઉઘરાવનારના બેઠકની પાસે તે બેસતો. ભાડુતો પાસે ભાડાના છુટક પૈસા જો ન હોય તો તેઓ ભાડું ઉઘરાવનારને બાધું નાણું આપતાં અને બાકીના પૈસા પાછા લેતા. આ આપ લે કરવામાં પેલો પૈસાદાર મદદ આપતો. તે જાણે લોકોની સગવડ વધારતો હોય તેમ ડોળ કરતો. ભાડું ઉઘરાવનાર પાસેથી પોતાના હાથમાં પૈસા લેઈને તે ભાડુતોને ગણી આપતો, અને તે વેળા એવી યુક્તિ કરતો કે ભાડાના પૈસામાં એક ફ્રાંકનો સિક્કો પોતાની ગાંઠનો ગુપ્ત રીતે તે ઉમેરી દેતો. જેઓના હાથમાં એ સિક્કો જાય તેઓના ચેનચાળા તે ચૂપકીથી તપાસતો, અને તેમ કરતાં તેને માલમ પડતું કે પેલો ફ્રાંકનો સિક્કો ભૂલથી વધારે આવ્યોછે એમ લોકો જાણતા, પણ એ વિષે અખાડા કરતા, અને પૈસાને તત્કાળ ગજવું બતાવતા. પેલો ધનપતિ આ જોઈને પોતાના મનમાં હસતો. એમ કેટલાક દિવસ વ્યતીત થયા પછી એકવાર ગરીબ દેખાવની એક સ્ત્રીએ એ પ્રમાણે પોતાને વધારે મળેલો ફ્રાંકનો સિક્કો તે માણસને તરત પાછો આપ્યો. તે તેણે લીધો. એથી એ ધનપતિની જિજ્ઞાસા તૃપ્ત થઈ. તેને જોઈતું હતું તે હવે જડ્યું. પછી તે

સ્ત્રીની પછવાડે પછવાડે જઇને તેનું ઘર જોઇ આવ્યો. તપાસ કરતા તેને ખબર પડી કે એ સ્ત્રી ગરીબ સ્થિતિની પણ આબરૂદાર અને પ્રમાણિક તરીકે ઓળખાયછે. એ સુભાગી સ્ત્રીને તે પોતાનો સઘળો વારસો આપતો ગયોછે. આ વર્ણન વાચીને આપણને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાયછે તો તે સ્ત્રીને કેટલુંબધું સાનંદાશ્ચર્ય થયું હશે તેનો અટકળ આપણે સેહેલથી કરી શકીશું. એ પ્રમાણિક સ્ત્રી પુરૂષ વચ્ચે કશી ઓળખાણ નહોતી. પેલા ફ્રાંકની આપ લે કરતી વખતે તેઓ મળ્યાં તે સિવાય અન્ય વખતે તેઓનો મેળાપ પણ થયો નહોતો. માણસ પોતાના જેવા ગુણવાળાને ચાહેછે એનું આ પણ એક ઉદાહરણ પ્રમાણિક મનુષ્યને ઘણી વાર અણધાર્યો અને અણચિંતવ્યો લાભ મળ્યા વગર રેહેતો નથી એ આપણે ઉપર વાંચ્યું. પ્રમાણિક મનુષ્યપર પ્રભુ સદા સર્વદા પ્રસન્ન રહેછે.

સત્યવાદી.

રેગ્યુલસ.

"He lives in fame that died in Vertue's cause."

Shakespeare.

"જે સદ્ગુણને માટે મુઓ તે કીર્તિ રૂપે જીવતો છે" શેક્સપિયર.

એ સુપ્રસિદ્ધ રોમન સરદારને સત્યપર અપરિમિત પ્રીતિ હતી. તે કાર્થેજિયન લોકોના હાથમાં કેદ પકડાયો હતો. એ લોકોએ કેટલીએક નહીં અંગીકાર કરવા લાયક સરતોથી સલાહ કરવા માટે પોતાના પ્રતિનિધિઓને રોમ મોકલ્યા, તેની સાથે રેગ્યુલસને પણ જવાની આજ્ઞા આપી, તે એવી બોલીથી કે—જો રોમન લોકો સલાહ કરવાની ના પાડે તો તારે એલચીખાતા સાથે પાછા આવીને બંધીખાને પડવું" એ સરત તેણે કબુલ રાખી. એલચીખાતું રોમ જઇ પહોંચ્યું. રેગ્યુલસ જાણતો હતો કે રોમન લોકો સલાહનું કહેણ નહીં સ્વીકારે તો તેને પાછું કારાગ્રહમાં પડવું પડશે; એમ છતાં તેણે પોતાના જાતભાઇઓને સમજાવ્યા કે તેઓએ લડાઇ ચાલુ રા-

ભલી, અને કાર્થેજિયન લોકો કેદીઓની અદલાબદલી કરવાની માગણી કરેછે તે તેઓએ કદી પણ કબૂલ રાખવી નહીં. એના અનુમતથી રોમન લોકોએ કાર્થેજનોની માગણી માન્ય કરવાની ચોખ્ખી ના પાડી. પછી રેગ્યુલસ જ્યારે એલચીખાતા સાથે પાછો કાર્થેજ જવા નીકળ્યો, ત્યારે કેટલાક રોમન રાજ્યાધિકારીઓ તથા ત્યાંના ધર્મગુરૂઓએ તેને કહ્યું કે તારે હવે કાર્થેજ જવું નહીં. તેઓએ વળી સમજાવ્યા કે તારી પાસે જોર જુલમથી સોગન લેવરાવ્યાછે તેથી તે પાળવાને તું કાંઈ બંધાએલો નથી, માટે તારે હવે અહીંજ રહેવું.

એ સઘળું ધીરજથી સાંભળીને નિરહંકારી રેગ્યુલસ બોલ્યો—ત્યારે શું તમે ભેળા થઈને, આવું ભાષણ કરીને મને અસત્યવાદી ઠરવાની સલાહ આપોછો ? હું સારીપેઠે સમજુછું કે કૂર કાર્થેજિયનો મને મારી નાખશે અને તે પણ એકદમ નહીં પરંતુ રીબાવી રીબાવીને; પણ મારો બોલ જાય અને હું અસત્યવાદી ઠરૂં તેના કરતાં મોત શું ભુંડી ચીજ છે ? આ પ્રાણ જાય તે કુરબાન પણ હું મારૂં વચન તોડીશ નહીં, અને મારૂં સત્ય છોડીશ નહીં. જોકે અત્યારે દૈવયોગે હું કાર્થેજિયનોનો કેદી થયોછું, પણ મારી રગમાં રોમન રક્ત ઉછળેછે મારી પોતાની નહીં તો રોમન કીર્તિને માટે હું મારૂં વચન ભંગ નહીં કરૂં, બેઈમાન નહીં ઠરૂં અને મોતથી નહીં ડરૂં. પાછા જવાના મેં સોગન ખાધાછે તે પાળવાની મારી ફરજ છે. એમ કહી તે એલચીખાતા સાથે કાર્થેજ ગયો, અને ત્યાંના લોકોએ તે ધારતો હતો તેમ તે બિચારાને રીબાવી રીબાવીને મારી નાખ્યો.

મોટાં ખાનદાનનાં ને શૂરવીર મનુષ્યો અસત્ય બોલતાં નથી તેઓ પોતાનું આપેલું વચન પાળવામાં મગ્ન રહેછે. એક વચનને માટે તેઓ પોતાની જીંદગી જોખમમાં નાખેછે સાચું બોલવામાં તેમના આત્માને ઘણો સંતોષ વળે છે. સાચું બોલવાથી કદાપિ નુકસાન થાય તોપણ તે તજવા યોગ્ય નથી, કેમકે વિશ્વપતિની અતિ પ્રિય વસ્તુ સત્ય જ છે. સત્યવાદીની બહુજ આબરૂ વધેછે. સત્યવાદી માણસ ઈશ્વરનો ચોર નથી એમ જાણીને તેનું અંતઃકરણ આનંદમય રહેછે. જેઓને સત્ય ઉપર સર્વોત્તમ પ્રીતિ છે તેઓ મશ્કરીમાં પણ જૂ-

હું બોલતાં નથી. જૂઠાગાં જૂઠો માણસ પણ એક દિવસમાં જૂઠા કરતાં સાચું વધારે વાર બોલેછે એગી પણ સાબિત થાયછે કે સત્ય એ સ્વાભાવિક છે. જે માણસ પોતાનો અપરાધ છૂપાવવાનો તજવીજ કરેછે તે પોતાનો બેવડો અપરાધ કરેછે. સત્ય એ સર્વોત્તમ ભૂષણ છે. અસત્ય સરખું સૃષ્ટિમાં અન્ય કોઈ દુષણ નથી. ગમે તેટલું સંકટ પડે તે સોસવું પણ સત્ય ઉચ્ચરવું. રેગ્યુલસનું દૃષ્ટાંત સત્યને માટે ભવ્ય નમુનો છે. "Sacrifice life for truth." *Holland.*

એક જાગીરદારની સ્ત્રી.

"સત્ય એ ઈશ્વરનું શરીર છે અને જે પ્રકાશ છે તે તેની છાંયા છે." પ્લેટો.

ફ્રાન્સ દેશમાં એક જાગીરદારની સ્ત્રી બહુજ સત્યવાદી હતી, તે પોતાના એ અત્યુત્તમ સદ્ગુણથી અધિક સન્માન પામતી હતી. એક દિવસે એવું બન્યું કે, તેણીએ પોતાના એક આશ્રિતને માટે મહારાજાને ભલામણ કીધી, તે તેણે માન્ય રાખી નહીં. એ જોઈને તેને બહુજ માઠું લાગ્યું. પછી ક્રોધાવેશમાં તે પોતાનું ભાન ભૂલી અને રાજા વિષે કાંઇક અપશબ્દ બોલી. એ કાળે ભાગજોગે રાજાનો એક હજુરી ત્યાં હાજર હતો, તેણે તત્કાળ મહારાજા પાસે જઇને એ વાત કહી દીધી. તે સાંભળીને રાજાને સ્વાભાવિક રીતે માઠું લાગ્યું. તેથી એ હકીકત તેણે એ સ્ત્રીના ભાઇને કહી. એ સાંભળતાંજ વગર તપાસ કર્યે તેનો ભાઇ બોલી ઉઠયો કે "એ વાત માનવાને હું સાફ ના પાડુંછું. મારી બેન શું એવી અજ્ઞાન છે કે ક્રોધાંધ બની નામદાર મહારાજા સાહેબ વિષે એવાં અનુચિત વચન ઉચ્ચારવાની હિંમત ધરે? નહીં, તે કદી એવું અયોગ્ય ભાષણ કરે તેવી નથી. તે સગુણુ છે. એના ડાહપણને માટે મને ઉંચો વિચાર છે. એના મુખમાંથી કોઈને વિષે એવી અમંગળ વાણી નીકળી મેં કદી સાંભળી નથી. કદાચ આપનો હજુરીઓ દ્વેષભાવથી અસત્ય બોલતો હશે." રાજાએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે— "તમે ઘેર જઈને એ વિષે તમારી બેનને પુછી જુઓ. તમારી બેન જો એ વાત નાકબૂલ રાખશે તો તે હું સાચી માનીશ, કેમકે એની સાચ-

વટ ઉપર મને સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે. મારી પૂર્ણ પ્રતીતિ છે કે જેવું બન્યું હશે તેવું તે યથાસ્થિત કહેશે." ક્રોધ આંધળો છે. ક્રોધ એ બીજા શબ્દમાં બોલીએ તો થોડા વખતનું ગાંડપણ છે. ડાહ્યા ગણાતાં મનુષ્યો પણ ક્રોધાવેશમાં નહીં બોલવાનું બોલેછે અને નહીં આચરવાનું આચરેછે. પછી જ્યારે ક્રોધ ઉતરી જાયછે ત્યારે પોતાના અનુચિત કર્મને માટે પાછળથી પસ્તાયછે.

ઘેર જઇને બેનને પૂછતાં તેને માલમ પડયુ કે—એ હજુરીએ કહેલી વાત અસત્ય નથી. બેને કહ્યું કે—"હા, તમે કહોછો તેમ મારાથી તે વખતે બોલાઇ જવાયુંછે, અને તે માટે હું અંતઃકરણથી દિલગીર છું" પછી તેના ભાઇએ તેને સમજાવવા માંડી કે—"બન્યું તે બન્યું. બન્યું તે નહીં બન્યું થનાર નથી. થુંક્યું પાછું ગળાતું નથી અને બોલેલું પાછું લેવાતું નથી. હવે ભૂલેચુકે એ વાત રાજા પાસે તું કબૂલ કરતી ના. હું જાણુંછું કે તું સત્યવાદી છે પણ એક અપવાદ તરીકે આને વખતે તું અસત્ય બોલજે. તું જો એમ કરીશ તોજ આ કાળે તારી અને મારી ઉભયની આબરૂ સચવાશે, તેમજ તેના મનમાં કાંઇ દ્વેષ રહેશે નહીં." એ પ્રમાણે તેણે તેણીને સારીપેઠે સમજાવવા માંડી પણ તેણીએ તે સ્વીકાર્યું નહીં. તે તો ઉલટી પોતાના ભાઈને કહેવા લાગી કે—ભાઇ, તમે શું મને જૂઠું બોલાવોછો ? છટ ! છટ ! એવી નાલાયક વાત હું કદી અંગીકાર કરવાની નથી. મારો જીવ જાય તેમ હોય તોપણ હું અસત્ય ઉચ્ચરનાર નથી. જે અમુક શબ્દો મારા મોઢામાંથી નીકળ્યા તે વિષે હું કેમ ના પાડું ? તમે પણ કહોછો કે "રાજાને તારી સાચવટ ઉપર બહુ વિશ્વાસ છે." તો શું હું એ વિશ્વાસનો ભંગ કરૂં ? નહીં, ગમેતેમ થાઓ, પરંતુ પ્રાણ જતાં સુધી પણ હું અસત્ય નહીં ઉચ્ચરૂં. જૂઠું બોલીને મહારાજા અને ઇશ્વર સમિપ શું હું મારો બેવડો અપરાધ કરૂં ? નહીં, ભાઇ નહીં; એમ બનનાર નથી. વીરા તમે નમાલાઇ ન બતાવો, નીડર થાઓ. આવળી સલાહ ન આપો. જે માણસે મારી વાત રાજા પાસે કહી દીધી તેનો પણ હું દોષ કાઢતી નથી. સઘળો દોષ મારો પોતાનો છે. પછી બીજે દિવસે તે બાઇ દરબારમાં ગઇ અને

રાજાને ચરણે પડીને જે વાત બની હતી તે વાસ્તવિક રીતે કહી એ સાંભળીને એના સત્યવાદીપણાથી રાજા સંતુષ્ટ થયો અને તેનો અપરાધ ભુલીને ક્ષમા કીધી, એટલુંજ નહીં પણ તે દિવસથી તે સત્યવાદી સ્ત્રી ઉપર એ રાજાનો અપૂર્વ વિશ્વાસ ચોટયો, જે અંતપર્યંત આબાદ રહ્યો.

સત્યનો જય થયો કદાપિ સત્યને માટે કાંઇ વિપત્તિ વેઠવી પડે તો પણ શું થઇ જાય ? સત્યવાદી રાજા હરિશ્ચંદ્ર વગેરેને સત્યને માટે કેટલું-બધું સંકટ સહન કરવું પડયું હતું ? પણ અંતે સત્યનો વિજય થયા વિના રહ્યો નહોતો. જૂઠું બોલીને બમણું પાપ કરવું ઉચિત નથી. સત્યવાદીનો આત્મા નિરંતર આનંદિત રહેછે એ દુઃખ જાણતું નથી. લાખો લોકો તેને ચાહેછે અને ઇશ્વર તેનાપર અધિક રાજી રહેછે. સત્ય એ આપણી જીંદગીનો શિરોમણી મુગટ છે. સત્ય જેવો ઉચ્ચ ધર્મ બીજો એકે નથી.

કૅથેરાઇન.

" Truth indeed is always truth." *Johnson.*

"સત્ય એ સદા સત્ય જ છે." **જોન્સન.**

એ સુશીલ સ્ત્રી ઇંગ્લાંડમાં વસતી હતી તે પોતાના પતિપ્રતિ અકથ્ય પ્રીતિ ધરાવતી હતી. એક સમયે તેના પ્રાણનાથ તરફ ત્યાંના મહારાજાની ઘણી ઇતરાજી થઇ, તેથી તેને કેદ કરવા માટે તેણે સિપાઇઓને મોકલ્યા. પોતાના પ્રિય પતિને પકડવા આવ્યાછે એવી ખબર પડવાથી તે સન્નારીએ તેને એવા તો ગુપ્ત સ્થળે સંતાડી મુકવાનો સંકલ્પ કર્યો કે તે કોઇને પણ હાથ આવી શકે નહીં. એવી તજવીજ કરીને તે દ્વાર આગળ આવીને ઉભી રહી, અને જ્યાંસુધી પોતાનો વ્હાલો ભરથાર નિર્માણ કરેલા ગુપ્ત સ્થળે જઇ પહોંચે નહીં, ત્યાંસુધી તેણીએ સિપાઇઓને પોતાના ઘરમાં ઘુસવા દીધા નહીં, તેથી તેઓને ઘણો ક્રોધ ઉત્પન્ન થયાથી તેઓએ સર્વ હકીકત રાજાને નિવેદન કરી. ભૂપતિએ તત્કાળ એવો હુકમ કર્યો કે એ ભાર્યાને અહીં પકડી લાવો. એ પ્રમાણે એ ભાર્યાને ત્યાં લેઇ જવામાં આવી. પછી રાજાએ તેને બહુજ ધમકી બતાવી, અને કહ્યું કે ત્હારો કંથ ક્યાં છે તે તું

જલદી બતાવીશ નહીં તો તારા બૂરા હાલ થશે. તું જો બતાવ તો તને આબરૂથી છોડી દઉં. ત્યારે એ યુવતીએ નમ્ર અવાજે ઉત્તર આપ્યો કે હું અસત્ય બોલીશ નહીં. મારો પ્રાણનાથ ક્યાં છે તેની મને ખબર છે. મેં તેને સંતાડી દીધોછે, અને એ વાત મારો આત્મા જાણેછે. ભલે, આપ નામદાર કદી મારો પ્રાણાંત લાવશો, તોપણ એ વાત હું પ્રકટ કરીશ નહીં. જે પુરૂષ મારે પ્રાણાધિક છે, જે મારો પાલનહાર છે, અને જેના વિના આ દેહ વૃથા છે તેવા અમૂલ્ય પ્રાણનું જો કદાપિ એ ઘડી પણ રક્ષણ થાય તો તેને માટે હું મારો પ્રાણ અર્પણ કરવાને ખુશી છું. મારો કંથ કયા છે તેથી જ્ઞાતા છતાં અજ્ઞાનતા દર્શાવી અસત્યવાદી ઠરવાનો નિંદ્ય માર્ગ ગ્રહણ કરવાની મારી ઇચ્છા નથી. મને જે શિક્ષા કરવી આપને યોગ્ય લાગે તે બેલાશક કરો. તે સહન કરવાને હું તત્પર છું તેનું એવું સત્ય અને પતિવ્રત પેખીને રાજા અનોખા આનંદ પામ્યો, પછી તેણે ઉદાર દિલથી અભયવચન આપીને તેણીના પ્રિય પતિનો અપરાધ ક્ષમા કીધો ! "सत्ये नास्तिभयंक्वचित्" એ સત્ય છે.

સ્ત્રી જાત ઘણીવાર બીકણ ગણાયછે તેથી આવી સત્યવાદી સ્ત્રીનું સદ્વર્તન આપણને બેવડો લાભ આપ્યા વિના રહેતું નથી. આ પતિવ્રતા સ્ત્રીના સત્યવાદીપણાથી ખુશી થઇને રાજાએ તેના પતિનો અપરાધ ક્ષમા કીધો એથી સત્ય તત્ત્વનો તેનો પણ અપૂર્વ પ્રેમ પ્રસિદ્ધ થયોછે.

હેલન.

"સત્ય ભાષણ સાંભળવા જેવી બીજી કાંઇ આનંદકારક વાત નથી. સત્યવાદી મનુષ્ય સાથે વાત કરવા જેવું બીજું કાંઈ સુખ નથી. તેનું ભાષણ સરળ અને સ્વાભાવિક છે. તેને સોગન આપવાની ન્યાયાધિશને જરૂર પડતી નથી." પ્લેટો.

સ્કૉટલાંડમાં આયર્ન એ કરીને ગામ છે; ત્યાં એક કોળી રહેતો હતો. તેને હેલન અને ઇસાબેલા નામની બે પુત્રીઓ હતી. એ કોળી જ્યારે મરણ પામ્યો ત્યારે વડી પુત્રી હેલન જાતમેહેનત કરીને પોતાના કુટુંબનું પાલન

કરવામાં પોતાની માને મદદ કરવા લાગી. થોડો કાળ ગયો એટલામાં દુર્ભાગ્યે તેની મા પણ મરણ પામી, ત્યારે પોતાનું અને પોતાની બેનનું ચરિતાર્થ હેલન એકલી ચલાવવા લાગી બન્ને બેનો વચ્ચે બહુ પ્રીતિ હતી.

થોડાં વરસ પછી એવી વાત બની કે ઈસાબેલા ઉપર કાંઈક ભયંકર આરોપ આવ્યો. તે વિષે અદાલતમાં તપાસ ચાલવાની હતી તે પહેલાં તેના વકીલે હેલનને બોલાવીને ખાનગી રીતે સમજુતી આપી કે—તારી બેનની તપાસ કાલે ચાલવાની છે. આ મુકદ્દમામાં તારી સાક્ષી મુખ્ય છે. અપરાધ સાબિત થવા, ન થવાનો મોટો આધાર તારી જુબાની ઉપર છે, માટે તને જ્યારે સાક્ષી આપવા બોલાવે ત્યારે તું બરાબર વિચારીને બોલજે. જે તું તારી બેનના લાભમાં નહીં બોલીશ તો તારે તેની આશા છોડવી પડશે.

એ સાંભળીને તે એકદમ બોલી ઉઠી કે—હું કદી જૂઠી સાક્ષી પૂરીશ નહીં, કેમકે કાયદા પ્રાણી માત્રના કલ્યાણને માટે કર્યા છે. અસત્ય વદવું એ અઘોર પાતક છે, તેથી મને જે પૂછવામાં આવશે તે વિષે હું જે જાણતી હોઇશ તે સાચેસાચું કહીશ. પછી જે થવાનું હોય તે થાઓ. ઈસાબેલાને હું મારા પ્રાણથી અધિક ચાહું છું, પણ દિલગીર છું કે તેને સારૂ હું અસત્ય કહી શકીશ નહીં. પછી તેની સાક્ષી લેવાઇ. તેની જુબાની પરથી દોઢ મહિના પછી ઇસાબેલાને ફાંસી દેવાનો હુકમ મળ્યો. એ જોઇને હેલનને બહુજ પરિતાપ થયો.

તેણીએ પછી એક અરજી લખીને તૈયાર કરી. તે લેઇને પોતે લંડનમાં આવી, અને સરકારના એક પ્રસિદ્ધ અધિકારીને એ અરજી આપી. હેલનનું સત્યવાદીપણું અને તેની નાની બેન તરફનું બહુ હેત જોઈને એ સદ્‌ગૃહસ્થના અંતઃકરણમાં અનુકંપા ઉપજી. પછી તેણે એ કામ પોતાના ઘરનું જાણીને તેમાં ઘણોજ પ્રયત્ન કર્યો, અને રાજા પાસેથી ઇસાબેલાના અપરાધની માફી અપાવી. હેલન આ હુકમ લેઇને તરતજ પોતાના વતન ભણી પાછી ફરી અને પોતાની બેનને બંધીખાનામાંથી છોડાવી. એ દિવસથી હેલ

નની બહુજ કીર્તિ વધી અને મોટા લોકો પણ તેને માન આપવા લાગ્યા.

સત્ય તર્કનો પોતાનો સદ્‌ભાવ દર્શાવવામાં હેલને કશી પણ નબળાઈ બતાવી નહીં, એને માટે આપણે તેની બહુ પ્રશંસા કરીશું. Let justice be done, though heaven should fall in ruins." *Lloyd.*

બારનિવેટનું કુટુંબ.

" सत्यात् नास्तिपरो धर्म्मः "

"સત્ય સમાન અન્ય કોઇ ઉચ્ચ ધર્મ નથી."

Family motto of the Maharajahs of Benares.

(*Theosophist.*)

યુરોપખંડના એક પ્રાંતમાં મોરીસ કરીને એક રાજા હતો. તેની સામે કોઇએ બંડ કર્યું. તે વિષેનો શક સત્યવાદી બારનિવેટ નામના માણસ ઉપર આવ્યો. રાજાએ તેને પકડાવીને કેદ કર્યો, અને તેની તપાસ ચલાવી. એના ઉપર મૂકેલા આરોપ સત્ય ઠરાવવા જોઇએ તેવી સાક્ષી મળી નહીં, એમ છતાં તેણે તેને ફાંસી આપવાની શિક્ષા કરી. પછી તેણે બારનિવેટ, તેની બાઈડી તથા તેના ઘરનાં તમામ માણસોને કહેવરાવ્યું કે જો તમે મારી પાસે આવીને આ અપરાધ અંગીકાર કરશો તો હું ફાંસીની શિક્ષા માફ કરીને છોડી મૂકીશ. તે વખતે તે પુરૂષે, તેની પત્નિએ કે ઘરનાં બીજાં કોઇ માણસે એ અપરાધ કબૂલ કીધો નહીં.

થોડાં વર્ષ વિત્યાં પછી એવું બન્યું કે બારનિવેટના બે દીકરાએ રાજાને મારી નાખવાનો મનસુબો કીધો એ વાત પ્રકાશમાં આવ્યાથી તેમને કેદ કરવાનો રાજાએ હુકમ કર્યો, ત્યારે બારનિવેટના બે દીકરામાંથી એક નાશી ગયો, અને બીજાને પકડાવીને રાજાએ તેને ફાંસીને લાકડે લટકાવવાની આજ્ઞા આપી. પછી બારનિવેટની સ્ત્રી રાજા પાસે જઇને કાલાવાલા કરવા લાગી કે—મહારાજ, મારાપર મેહેરબાની કરીને મારા પુત્રને માફ કરો. તે સ્ત્રીની આવી યાચના સાંભળીને રાજા અત્યંત આશ્ચર્ય પામ્યો, અને

પૂછવા લાગ્યો કે-જ્યારે તારા પતિને ફાંસીએ ચડાવ્યો. તે વખતે મેં તમને સંદેશો મોકલ્યો હતો કે, મૂકેલો અપરાધ તેણે કર્યોછે એમ જો તમે મારી પાસે આવીને કબૂલ કરશો તો હું તેને છોડી દઈશ. તે વખતે તેને છોડાવવા માટે તમારામાંથી કોઇ હાજર થયું નહીં, અને તેને મરવા દીધો; હવે આ વખતે આ છોકરાને જીવતદાન આપવા માટે તું આટલીબધી આજિજી કરેછે તેનું કારણ શું ? ત્યારે તે સત્યવાદી સ્ત્રીએ સત્વર ઉત્તર આપ્યો કે—મારો નાથ નિર્દોષ હતો, એમ છતાં તેણે અપરાધ કીધોછે એવું અસત્ય વદીને એનો જીવ ઉગારવો એ કામ અમને અનુચિત લાગ્યું, અને એથીજ અમે આપની પાસે અરજ કરવા આવ્યાં નહોતાં. હાલમાં આ છોકરો ખરેખર અપરાધી છે, તેથી તેનો અપરાધ કબૂલ કરી હું આપની ક્ષમા માગવા આવીછું, તો આપ મોટા મનના મહારાજાએ અનુકંપા લાવીને મારા અજ્ઞાન પુત્રને જતો કરવો. એ સાંભળીને રાજાએ મોટા મનથી તે છોકરાનો અપરાધ માફ કરીને તેને છોડી દીધો.

જનરલ વૉશિંગ્ટન.

અમેરિકામાં જનરલ વૉશિંગ્ટન નામનો એક મોટો સરદાર થઈ ગયો છે. તે જ્યારે બાળવયનો હતો ત્યારે હાથમાં છરી લેઇને રમવાની તેને ઘણી ટેવ હતી. એકવાર તે પોતાના હાથમાં છરી લેઇને બાગમાં ફરતો હતો તેવામાં તેની નજરે એક સુંદર છોડ પડયો. એ છોડને તેણે છરી વતી કાપી નાખ્યો. એ પુષ્પછોડ તેના પિતાએ વાવ્યો હતો, અને તે છોડપર તેની અપૂર્વ પ્રીતિ હતી.

વૉશિંગ્ટનનો પિતા પુષ્પવાટિકામાં આવ્યો અને જોયું તો પોતાનો પ્યારો છોડ કોઇએ કાપી નાંખેલો. એ જોઇને તે બહુજ ક્રોધે ભરાયો. પછી એ કામ કોણે કીધું તેની તે તપાસ કરવા લાગ્યો, એવામાં વૉશિંગ્ટન પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે જાણ્યું કે એ છોડને માટે તેનો પિતા નાહક બિચારા ચાકરોપર ગુસ્સે થયોછે; ત્યારે તેને લાગ્યું કે મારે મારો અપરાધ તરત પ્રકટ કરી દેવો જોઇએ. મારો પિતા મને શિક્ષા કરશે તે હું સહન

કરીશ, પણ હું અસત્ય બોલીશ નહીં. પોતાના મન સાથે એમ નક્કી કરીને તેણે કરગરીને પોતાના પિતાને કહ્યું કે—" પિતાજી, એ અપરાધ મેં કર્યોછે. રમતાં રમતાં એ છોડ મેં આ છરીએ કરીને કાપી નાખ્યોછે." એ સાંભળીને તેનો પિતા પરિતાપ પામવાને બદલે પરમાનંદ પામ્યો. પછી તે તરત પોતાના પુત્રને ભેટયો, અને બોલ્યો કે મારા દીકરા કશી ફિકર કરીશ નહીં, તું ગભરાઈશ નહીં. જે થનાર હતું તે થયું, પણ તેં સત્ય વાત કહી દીધી તેથી મને બહુજ સંતોષ થયો. કદી આવા સો છોડ કપાય તોપણ ચિંતા નહીં; પણ તું જૂઠું ન બોલ્યો એ વાત મને બહુજ ગમી. એ દિવસથી વૉશિંગ્ટન પર તેના પિતા વિશેષ પ્રીતિ રાખવા લાગ્યો. સત્યથી ઘણી વખત માર્યા વગર રહેતાં નથી. "સાચને આંચ નહીં" એ કહેવત સાચી છે.

વચન પાલક.

એક મુર અમીર.

"આપેલું વચન પાળવામાં સદા તત્પર રહેનાર વિશ્વમાં વંદ્ય છે."

સેંકડો વરસ પહેલાં સ્પેનના કેટલાક ભાગમાં મુર લોકોનું રાજ્ય હતું. તેવા સમયમાં એક સ્પેનિશ સરદારે સહેજ બોલાચાલી ઉપરથી ઝનુનમાં આવી જઇને એક મુર અમીરના એકના એક પ્રિય પુત્રનું ખૂન કર્યું. પછી તેને પકડવા માટે કેટલાક મુર લોકો તેની પછવાડે દોડયા ત્યારે તે જીવ લેઇને ત્યાંથી નાઠો. રસ્તામાં એક બાગ આવ્યો તેની ભીંત કૂદીને તે તેમાં સંતાઇ ગયો. મુર લોકોએ ત્યાં ઘણી તપાસ કરી પણ તેનો પત્તો નહીં મળવાથી તેઓ નિરાશ થઇને પાછા ફર્યા.

થોડીવારે પેલો સ્પેનિયર્ડ ખૂની ત્યાંથી બીજે કોઇ સ્થળે સંતાઇ જવા નીકળ્યો એટલે તેને તે બાગનો માલિક મળ્યો. એ માલિક મુર અમીર હતો. તેના ચેહેરા ઉપરથી તેને ખાનદાન માણસ સમજીને તે સ્પેનિયર્ડે પોતાનો અપરાધ તેની પાસે અંગીકાર કર્યો. તેણે જણાવ્યું કે "હમણા મારે હાથે એક મુરની હત્યા થઇછે. સેહેજ તકરાર થતાં હું તપી ગયો. હું ક્રોધાંધ બન્યો અને એવા આવેશમાં મેં તે બાપડાનું ખૂન કર્યું. મારા હાથ

થી ઘણુંજ ઘાતકી કામ થયુંછે તેને માટે મને હવે બહુજ પસ્તાવો થાય-છે; પણ અફસોસ કે થયું, ન થયું થતું નથી. મારો બચાવ હું આપના હાથમાં મૂકુંછું. આપ મારા ઉપર મેહેરબાની કરીને મને બચાવો. હું આપને શરણે છું"

ખરા અંતઃકરણથી તેને પશ્ચાતાપ કરતો જોઈને તે મુર અમીરના મનમાં દયા ઉપજી તેથી તેને બચાવવાનું પોતે વચન આપ્યું. મુર લોકોમાં તે કાળે એવો ધારો હતો કે જે માણસ પોતાની સાથે બેસીને જમ્યો હોય તેનું ગમે તેટલી વિપત્તિ વેઠીને પણ સંરક્ષણ કરવું. તે સ્પેનીયર્ડ પોતાના જીવને માટે નિર્ભય રહે, અને મુર અમીર તેને બચાવવાને પોતાથી બનતું કર્યા વિના કદી રહેશે નહીં એવી તેને પ્રતીતિ થાય તેમ તેણે તજવીજ કીધી. તે અમીરે પોતાના બાગમાંથી પીચ નામનું ફળ લાવીને તેની સાથે ખાધું. આ પ્રમાણે તેની પ્રતીતિ કરીને તેને એક નાની ઓરડીમાં સંતાડીને તાળું માર્યું. પછી તેણે તે સ્પેનિયર્ડને જણાવ્યું કે અંધારું થશે એટલે તમે સહીસલામત નાશી છૂટો એમ હું તજવીજ કરીશ. એમ કહીને તે અમીર પોતાના મકાનપર ગયો.

થોડીવાર થઈ એટલામાં કેટલાક મુર લોકો એક માણસની લોથ લઈને તેને ત્યાં રોતા ને કકળતા આવ્યા, અને કહ્યું કે એક ચંડાળ સ્પેનિયર્ડ આપના વહાલા દીકરાનું ખૂન કરીને નાશી ગયોછે. તેને પકડવાને અમે બહુજ પ્રયત્ન કર્યાં પણ અફસોસ ! કે તે અમારી નજર ચુકાવીને કોઈ અગોચર સ્થળે સંતાઈ ગયો.

પોતાના પ્રિય પુત્રનું ખૂન થયાના ખેદયુક્ત સમાચાર સાંભળીને તે ગુણવાન ગૃહસ્થના મુખપર અત્યંત ગ્લાની પથરાઈ ગઈ. તે મૂર્છિત થયો. જુવાનજોધ પ્યારા પુત્રનું મોત એ એક અસહ્ય ફટકો છે અને તેનું ખૂન થયેલું જોવું એ દુઃખથી તો પરમાવધિ. એક કહેવામાં કહ્યા શત્રુને પણ એવું સંકટ ન હજો. કેટલીક વારે આ કમનસીબ અમીર થોડી શુદ્ધિમાં આવ્યો એટલે તેને જણાયું કે જે ખૂનીને મેં બચાવવાનું વચન આપીને સંતાડ્યો

છે તેણેજ મારા લાડકવાયા પ્રાણાધિક પુત્રનું ખૂન કીધુંછે. પોતાના પ્રિય પુત્રનો ખૂની પોતાના કબજામાં હતો–પોતાની તાળાકુંચીમાં હતો તેને મારી નાખીને ખૂનને બદલે ખૂન કરવાની અથવા તેને પકડાવીને તેનો ઘાત કરાવવાની હાથમાં આવેલી તક કોણ જવા દે ? પણ નહીં. આ અમીરે તેમ કરવા એક ઘડીભર પણ વિચાર કર્યો નહીં. તેણે પોતાના મનમાં કહ્યું કે ગમે તેમ છે પરંતુ મારે મારા વચનપર કદી પાણી ફેરવવું નહીં જોઈએ. મારો પુત્ર ગયો તેને માટે મને અનિવાર્ય શોક થાયછે પણ મારે મારૂં વચન પાળવામાં પછાત પડવું જોઇતું નથી. એ સ્પૅનિયર્ડ શત્રુ મારી સાથે એશીંગ જમ્યોછે એટલે તેનું રક્ષણ કરવાને હું ધર્મથી બંધાએલોછું. વિશ્વમાં આવા વચનપાલક વિરલાજ હશે. એ ખૂની પોતાના કબજામાં છે એવી તેણે પોતાના કોઈ વિશ્વાસુ માણસને પણ ખબર આપી નહીં

રાત પડી. અંધારૂં થયું. તે શોકાકુલ અમીર તે એકાંતિક સ્થળે ગયો. તે સ્પૅનિયર્ડને ઓરડીમાંથી બહાર કાઢયો અને તેને ગદગદીત કંઠે આ પ્રમાણે કહ્યું—"અરે ખૂની, તને હવે હું શું કહું ? તેં મને દારૂણ દુખોઆ કર્યો. મારૂં જીવતર ઝેર કર્યું. મારો સંસાર ધૂળધાણી કર્યો. મારી જીંદગી બોજા રૂપ કરી હવે મારા દુ:ખથી પરિસિમા. તને હું કયા શબ્દમાં ઠપકો આપું ? અરે અધમ, મારી જીભ ઉપડતી નથી," એમ કહીને તે અમીર મનનો અમીર રડી પડયો. તેના નેત્રમાંથી ચોધારાં આંસુ વેહેવા લાગ્યાં. તેની છાતી પાછી ભરાઇ આવી, અને ભરાઇ આવે એમાં કશી નવાઈ પણ નથી. જાતે દહાડે પોતાના તનુજનું ખૂન થયેલું જોવું એથી વજ્ર જેવી છાતીવાળો મનુષ્ય પણ કદી ધીરજ રાખી શકે નહીં. એ સાંભળીને-વિશેષ ભયભીત થયેલા તે સ્પૅનિયર્ડે પૂછ્યું કે—"તમને એકાએક એવું તે શું મહાભારત સંકટ આવી પડયુંછે કે તેને માટે તમે આટલું બધું આક્રંદ કરોછો ? ત્યારે તે અમીરે ડસકાં ભરતાં ભરતાં કહ્યું—"અરે પાતકી, અરે હત્યારા, તું જે માણસનો ઘાત કરીને અહીં નાશી આવ્યોછું તે તો મારો પ્રિય પુત્ર હતો. મારા અનિવાર્ય શોક સંતાપનું મૂળ તું જ છે. બોલ હવે

તને શું કરવું?" તે સ્પેનિયર્ડના હવે તો પૂરેપૂરા હાજા ગગડી ગયા. તેને હવે પક્કી ખાતરી થઈ કે આ મુર અમીર હવે કદી પણ મને મારી નાખ્યા વિના રહેશે નહીં. હવે મારૂં આવી બન્યું પછી તે અમીર બોલ્યો કે "મારા પ્રિય પુત્રના ખુનીને મારી નાખવામાં મારે પાછું હઠવું જોઇએ નહીં, પણ તું ગભરાઇશ નહીં. મેં તને જીવાડવાનું વચન આપ્યુંછે તેનો હું ભંગ કરીશ નહીં. હું તારી કરણી સામું જોતો નથી, પણ મારા વચન સામું જોઉં છું લે, તું મારા આ વેગવાન ઘોડાપર સ્વાર થા, અને આ ઘોર અંધારાનો લાભ લેઈને અહીંથી જેમ નસાય તેમ નાશી જા. મારા પૂત્રના ખૂન માટે તું ઈશ્વરના મહા અપરાધી થયોછું પણ મારા વચનનો ભંગ કરીને તેનો હું અપરાધી થવા માગતો નથી. મારૂં વચન યથાર્થ પાળવાની ઇશ્વરે મને સન્મતિ આપીછે તે માટે હું ખરા અંતઃકરણથી તેનો આભાર માનુંછું."

ફ્રાન્સ દેશનો જૉન રાજા.

"દેહ કરતાં વચનને વિશેષ મૂલ્યવાન ગણે એવા નરરત્ન વિરલ હોયછે."

આ રાજાને લડાઇમાં પકડી, કેદી કરીને પ્રિન્સ એડવર્ડે તેને ઇંગ્લાંડમાં આણ્યો હતો, ત્યાં તે ચાર વરસ સુધી કેદી તરીકે રહ્યો પછી ઇંગ્લાંડના રાજાએ તેની સાથે સલાહ કરવાનું સ્વીકાર્યું, અને તે માટે કેટલીક સરતો ઘડી કાઢી, તેમાં એક સરત એવી હતી કે એ રાજાને છોડી દેવા માટે ફ્રાન્સના રાજ્યે ૪૦૦૦૦૦૦ સોનામ્હોરો આપવી. આ સરત સ્વીકારવા ફ્રાન્સની પ્રજાને સમજાવવા જવા સારૂ જૉન રાજાએ ઇંગ્લાંડના રાજા પાસેથી આજ્ઞા માગી તે વખતે તેણે તે રાજાને વચન આપ્યું કે મારી રૈયત જો આ સરત સ્વીકારશે નહીં તો હું પાછો અહીં આવીને તમારો કેદી બનીશ.

પછી તેણે ફ્રાન્સમાં જઈને એ સરત કબૂલ રાખવાને પોતાની સમસ્ત પ્રજાને સમજાવવા માંડી, પણ લોકોએ તે માન્ય રાખવાની ચોખ્ખી ના પાડી. જૉન રાજાની જગ્યોએ બીજો કોઇ સાધારણ માણસ હોય તો તે પાછો શત્રુના તાબામાં જવાનું પસંદ કરે નહીં. વળી એ રાજાને તેના કેટલાંક સગાં સ્નેહીઓએ ઘણો સમજાવ્યો કે તમે હવે હાથેકરીને પાછા કેદી

બનવાને ન જાએ, પણ તેણે તેવી નાલાયક માગણી માન્ય રાખવાની સાફ ના પાડી. તેણે કહ્યું કે મારે મારા વચનનો ભંગ કરવો નહીં જોઈએ માણસે વચનથી ફરવા કરતાં મોતને વધારે પસંદ કરવું જોઈએ. એમ કહીને તે પાછો ઇંગ્લાંડ ગયો, ત્યાં રાજકેદી બન્યો અને થોડા દિવસ જીવીને તેણે ત્યાંજ પ્રાણત્યાગ કર્યો. આ વચનપાલક રાજાનું નામ હજી પણ લોકો સ્નેહથી સંભારેછે. ધન્ય છે એને.

સારાસાર વિચાર.

ઝર્ક્સિસ્.

ઇરાની પાદશાહ હતો. એક વાર તેના એક માનીતા નોકરે તેની પાસે એક ગેરવાજબી માગણી કરી તે તેણે સ્વીકારી નહીં. એ નોકરને નારાજ કરવાની તેની ઈચ્છા નહોતી તેથી થોડા દિવસ વીત્યા પછી તેણે તે નોકરને પૂછ્યું કે—પેલી માગણી કરવાની તારી મતલબ શી હતી તે તું મને ખરેખરૂં કહે. ત્યારે તેણે કબૂલ કર્યું કે એમ કરવાથી મને નાણાની અમુક રકમ મળે તેમ હતું તે સાંભળીને તે શાણા પાદશાહે તેટલું નાણું પોતાના ખજાનામાંથી મંગાવીને કહ્યું કે, આ પૈસા તું લે; તેથી હું કાંઇ ગરીબ થઈ જવાનો નથી, પણ તેં જે અયોગ્ય માગણી કરી હતી તે જો હું અંગીકાર કરત તો મારી આબરૂ ઘણીજ ઘટી જાત. પૈસા જાય તેની મને પરવા નથી પણ મારે સદા સંભાળવું જોઇએ કે મહા મેહેનતે મેળવેલી મારી આબરૂપર પાણી ફરી વળે નહીં. તેના આ સારાસારના વિચારથી આપણે તેને સાબાશી આપીશું.

પતિવ્રતા સ્ત્રી.

થીસ્ટા.

"પતિને પ્રાણથી અધિક પ્રિય ગણે એજ પત્નિ."

એ સાઈરેકયુસના રાજા ડાયોનીશીઅસની બેન હતી. તે પોલીક્ષેનેસ નામના પુરૂષ સાથે પરણી હતી. એક વાર ડાયોનીશીઅસની સામે કે-

કેટલાક લોકોએ બળવો કર્યો તેમાં પોલીક્ષેનેસ સામેલ થયો. અને રાજાની બીકથી તે નાશી ગયો, ત્યારે રાજાએ પોતાની બેન ડીસ્ટાને બોલાવીને ઘણી ધમકી આપીને કહ્યું કે, "તારા ભરથારના નાશી જવાની ખબર તેં મને આગળથી કેમ કહી દીધી નહીં?" તે સાંભળીને ડીસ્ટાએ ઘણીજ હિંમતથી જવાબ આપ્યો કે—તું શું મને એવી નાલાયક સ્ત્રી સમજેછે કે તારા તરફની ફરજને માટે હું મારા પતિ તરફની ફરજ વિસરી જાઉં? તું શું મને એવી એકલપેટી સ્ત્રી જાણેછે કે મારા પ્રિય કંથના નાસભાગના કષ્ટમાં હું તેની ભાગીદાર નહીં થઇશ? તું જો મારા વિષે એમ ધારતો હોય તો તે તારી મોટી ભૂલ છે. મારે પણ મારા પતિ સાથે નાશી જવું જોઇએ પણ તેમ હું જઇ શકી નથી તેનું કારણ એટલુંજ છે કે એ વિષે હું આગળથી જાણતી નહોતી. ડાયોનીશીઅસની બેન તરીકે ઓળખાવા કરતાં નાશી ગયેલા પોલીક્ષેનેસની પત્નિ તરીકે ઓળખાવું હું અત્યુત્તમ માનુંછું. આ જવાબથી રાજા તેમજ તેના દરબારીઓ બહુજ પ્રસન્ન થયા અને તે બાઇ જીવી ત્યાંસુધી તેઓ તેને ઘણું માન આપતા રહ્યા. ડીસ્ટાનું પતિવ્રત અને તેની હિંમત આપણા મનમાં સારી અસર કર્યા વગર રહેતા નથી.

પતિના સુખે સુખી અને દુઃખે દુઃખી એજ સાધ્વી સ્ત્રીઓનો ધર્મ છે. પતિને બને તેટલી મદદ આપવી, દુઃખમાં દિલાસો દેવો અને તેની સાથે સદા સંતોષથી વસવું એજ સમજુ સ્ત્રીઓનું કર્તવ્ય છે. એવી સ્ત્રીઓથીજ સંસારની ઉન્નતિ થવાની આશા રાખી શકાય. વિપત્તિ પડ્યા છતાં એવી સ્ત્રીઓના પ્રેમમાં ન્યૂનતા નજરે પડતી નથી. દંપતીએ પરસ્પર વિશુદ્ધ પ્રેમ રાખવો જોઇએ. કુવર્તન પાપ ને પશ્ચાતાપનું મૂળ થઇ પડેછે. દંપતીની એક્યતા એજ સંસારમાં સર્વોત્તમ સુખ ગણાયછે. પ્રેમ એજ સુખનો પાયો છે. જ્યાં પ્રેમ નથી ત્યાં સુખ પણ નથી; પ્રેમના પ્રભાવેજ દુનિયાનો વ્યવહાર ચાલેછે. ડીસ્ટાએ પોતાના પતિ તરફનો શુદ્ધ પ્રેમ પ્રદર્શિત કર્યો તે માટે આપણે તેણીને સાબાશી આપીને આ વિષયની સમાપ્તિ કરીશું.

મારૂં કથન કબૂલ કરો તો હું તમને કહીશ કે

☞ વાંચવા લાયક વાતો

ખરીદ કરનારની યાદીમાં તમારૂં નામ નોંધાવો. એ પુસ્તક હું છપાવુંછું. જેવું એનું નામ છે તેવાજ તે ગ્રંથના ગુણ પણ છે. વિશ્વાસ આવતો હોય તો અમુક પ્રતો માટે સહી કરી મોકલો. નમુનો નિરખવો હોય તો આ "પ્રમાણિક" જુઓ. વધારે વિગતની જરૂર જણાય તો હેન્ડબીલ મંગાવજો. દાદરો ઉપરાંત ખરી બનેલી નીતિની વાતો વાંચો અને નાચો. લગભગ ૩૦૦ પૃષ્ઠનું દળદાર પુસ્તક. આગળથી રાખનાર પાસેથી એક પ્રતનો એક રૂપિઓ. પોસ્ટેજ જુદું. પાછળથી દોઢ રૂપિઓ.

[illegible]

પાતંજલ યોગ દર્શન.

ગુર્જર ભાષ્ય સહિત. રચનાર—મહાશય નથુરામશર્મા.
[illegible] કિંમત ૧ રૂપિઓ પોસ્ટેજ માફ.

પ્રસિદ્ધકર્તા—પુરૂષોત્તમ કાહાનજી ગાંધી.

સાંખ્ય દર્શન.

ગુર્જર ભાષ્ય સહિત. રચનાર—મહાશય નથુરામશર્મા.

છપાયછે. આગળથી રાખનાર પાસેથી દર પ્રતનો ફક્ત રૂપિઓ. [illegible] પાછળથી ગ્રાહક થનાર પાસેથી દર પ્રતનો સવા રૂપિઓ પડશે.

પ્રસિદ્ધકર્તા—લીંબડી તથા પુરૂષોત્તમ કાહાનજી ગાંધી

માસિક સાર સંગ્રહ અને સુબોધ પ્રકાશ.

એ ચોપાનિયું પ્રતિમાસે પ્રગટ થાયછે. વિષયો રમુજી અને વાંચવા, વિચારવા યોગ્ય આવેછે. વાર્ષિક લવાજમ એક રૂપિઓ. પોસ્ટેજ મફત.

પુરૂષોત્તમ કાહાનજી ગાંધી.
લીંબડી અથવા જુનાગઢ.